

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Саміт міністрів закордонних справ G20 на Балі в оцінках політиків і експертів5

Дем'яненко М.

Відставка Б. Джонсона в контексті українського питання: оцінки експертів і політиків13

Якименко Ю.

Спроможність РФ продовжувати військові дії високої інтенсивності в оцінках політиків і експертів21

Економічний ракурс

Рябоконь О.

Урожай-2022 в Україні: прогнози і перспективи25

Кулицький С.

**Ринок української робочої сили під впливом повномасштабного
військового вторгнення Росії (Закінчення. Початок у № 6)34**

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України43

Сучасні дослідження та розробки академічної науки46

Наукові видання НАН України 56

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти58

Нагороди і відзнаки61

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Закіров М., Закірова С.

**Аналіз інформаційної безпеки особистості в контексті
застосування новітніх технологій збору і обробки інформації62**

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Дії та бездіяльність кожної посадової особи в секторі безпеки і в правоохоронних органах будуть оцінені», – наголосив Президент України В. Зеленський.

Бажаю здоров'я, шановні українці!

Сьогодні мені доповіли результати чергової операції проти злочинців, які працювали на ворога.

Працівниками Державного бюро розслідувань спільно зі Службою безпеки України був затриманий колишній керівник Головного управління СБУ в Автономній Республіці Крим. Ця особа була звільнена мною з посади ще на початку повномасштабного вторгнення, і, як бачимо, те рішення було абсолютно виправданим. Зібрано достатньо доказів для повідомлення цій особі про підозру у державній зраді. Всі його злочинні дії задокументовані. Усього, що він робив протягом цих місяців і також раніше, буде надана належна юридична оцінка.

Так само відповідатимуть і всі, хто разом з ним входив до складу злочинного угруповання, що працювало в інтересах Російської Федерації. Ідеться про передачу ворогу таємної інформації та інші факти співпраці з російськими спецслужбами.

Хочу подякувати всім, хто брав участь у цій операції. Це справді можна назвати самоочищенням.

Я відвідав прифронтові регіони – найскладніші. Особисто розбирався з діяльністю, зокрема правоохоронних органів. За результатами цього, як ви вже знаєте, були ухвалені кадрові рішення щодо регіональних керівників сектору безпеки – Херсон, Харків. Розбирались і з місцевим керівництвом виконавчої влади.

Конкретні дії та будь-яка бездіяльність кожної посадової особи в секторі безпеки і в правоохоронних органах будуть оцінені. Відповідна інспекція правоохоронних органів вже має перші результати й буде продовжуватися далі.

Станом на сьогодні зареєстровано 651 кримінальне провадження щодо державної зради та колабораційної діяльності працівників органів прокуратури, органів досудового розслідування, інших правоохоронних органів. У 198 кримінальних провадженнях відповідним особам повідомлено про підозру. Зокрема, понад 60 працівників органів прокуратури та СБУ залишилися на окупованій території та працюють проти нашої держави.

Такий масив злочинів проти основ національної безпеки держави та зв'язки, які зафіксовані між працівниками силових структур України та спецслужбами Росії, ставлять дуже серйозні запитання до відповідних керівників. Кожне з таких питань отримає належну відповідь. Сьогодні я

ухвалив рішення про відсторонення від посади Генерального прокурора та про усунення голови Служби безпеки України.

Хочу, щоб мене сьогодні почули й усі, від кого залежить надзвичайно чутливе питання призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Моя позиція як Президента України – конкурс, який відбувся, має привести до цілком логічного рішення про призначення нового керівника. Відповідна людина обрана, і від конкурсної комісії залежить фіналізація цього рішення.

Чому це питання чутливе? Відповідь очевидна. Без повноцінного керівника такої інституції неможливе і її повноцінне функціонування. До речі, те саме стосується й Національного антикорупційного бюро України. Строк повноважень попереднього керівника завершився. І має відбутися конкурсна процедура для відбору нового очільника НАБУ. Доручив Прем'єр-міністру України активізувати процес запуску відповідного конкурсу.

Я знаю, що працівники антикорупційної інфраструктури і в цей час, і в таких умовах виконують свої обов'язки. Більше того, вони беруть участь і в обороні нашої держави. Зокрема, сім працівників НАБУ були відзначені державними нагородами після 24 лютого.

Однак повний функціонал будь-якого державного органу може використовуватися тільки тоді, коли є ефективний керівник. Отже, цей конкурс також надзвичайно важливий.

Сьогодні з Росії прозвучала чергова не дуже твереза заява про нібито «судний день» для України. Звичайно, ніхто не сприйматиме такого залякування. Але погляньте, наскільки цинічно говорити таке саме сьогодні – у чергову річницю знищення Росією в небі над українським Донбасом малайзійського «Боїнга». 298 людей були вбиті в очевидному акті тероризму. 80 дітей. Громадяни десяти держав.

Уже тоді Росія йшла цим шляхом – до статусу держави-терориста й до спеціального трибуналу, який точно відбудеться щодо російської агресії проти України. Це для Росії буде судний день. І не в переносному значенні, не як гучний вислів, а буквально.

Станом на 19:00 сьогодні Росія застосувала проти України вже понад 3 тис. крилатих ракет. Неможливо порахувати кількість артилерійських та інших снарядів, які були застосовані проти нашої країни й наших людей. Але точно можливо притягнути до відповідальності всіх російських воєнних злочинців. Кожного з колаборантів. Усіх, хто відповідальний за терор. За все, що відбувається 144 дні і більш як вісім років. Це буде зроблено.

Говорив сьогодні з Прем'єр-міністром Канади Д. Трюдо. Звичайно, ми обговорили нашу співпрацю, і я подякував йому, подякував Канаді за підтримку.

Але окремо наголосив на тому, що українці ніколи не сприймуть рішення Канади щодо турбіни для «Північного потоку», яку вирішено передати Німеччині фактично в порушення санкційного режиму. Це питання

не просто про турбіну. Це питання про дотримання санкцій. Якщо зараз буде одне порушення, то лише питання часу, коли будуть і наступні. Росія спеціально це робить, шантажуючи газом і провокуючи порушення санкцій.

Існує достатньо шляхів для транзиту російського газу у Європу. І кожна країна повинна зберігати принципівість.

Я дякую всім, хто бореться й захищає справедливість.

Дякую всім, хто захищає Україну.

Слава Україні!

*(Офіційне інтернет-представництво Президента України
(<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 17.07).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Саміт міністрів закордонних справ G20 на Балі в оцінках політиків і експертів

На Балі (Індонезія) 7–8 липня відбулася дводенна зустріч міністрів закордонних справ 20 найрозвинутіших економік світу (G20), у центрі якої тема війни Росії проти України і її наслідки. Учасники не дійшли єдності щодо питання війни в Україні та того, як впоратися з її глобальними наслідками, що залишило невизначеними перспективи майбутньої співпраці на форумі. Учасники саміту також не виступили зі спільною заявою та не зробили спільне фото.

Переговори учасників розпочалися з двох непов'язаних між собою несподіваних політичних подій: відставки прем'єр-міністра Великої Британії Б. Джонсона та вбивства колишнього прем'єр-міністра Японії Сіндзо Абе.

На початку переговорів індонезійська міністр закордонних справ Р. Марсуді закликала колег до єдності та припинення війни. Проте протягом усього саміту в залі відчувалося поглиблення розколу між Заходом і Сходом, який представляють Китай і Росія, з одного боку, з іншого – США та Європа.

Р. Марсуді закликала групу, до якої входили С. Лавров, міністр закордонних справ Китаю Ван Ї, держсекретар США Е. Блінкен і кілька європейських колег, подолати недовіру заради планети, яка стикається із численними викликами від коронавірусу до зміни клімату, а також України. «Світ ще не оговтався від пандемії, але ми вже зіткнулися з іншою кризою: війною в Україні. Наслідки відчуваються в усьому світі у продовольстві, енергії та фізичному просторі», – зазначила Р. Марсуді (URL: <https://espresso.tv/diplomati-g-20-ne-dosyagli-ednosti-shchodo-situatsii-v-ukraini>. 2022. 8.07).

За її словами, бідні країни та країни, що розвиваються, на сьогодні стикаються з тягарем дефіциту палива та зерна, спричиненого війною в Україні. Р. Марсуді зазначила, що G20 зобов'язана активізуватися та вирішити це питання, адже війна в Україні похитнула цей порядок.

Проте після завершення зустрічі міністр не змогла вказати на будь-які домовленості, досягнуті всіма учасниками. Вона додала, що лише «деякі країни висловили засудження акту вторгнення» Росії в Україну.

Багато хто з політиків сподівався, що міністри закордонних справ G20 зможуть знайти порозуміння. Зокрема, міністр закордонних справ Франції К. Колонна вважала, що саміт G20 на Балі мав стати вирішальним кроком на користь миру, стабільності та відновлення довіри до глобальної співпраці. «Прояснімо: сьогодні на карту поставлено довіру до G20... Індонезія може розраховувати на те, що Франція і її партнери гарантують, що саміт на Балі стане вирішальним кроком на користь миру, стабільності та відновлення довіри до глобальної співпраці», – зазначила К. Колонна (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3525071-glava-mzs-francii-na-kartu-postavlena-dovira-do-g20.html>. 2022. 8.07).

За її словами, G20 перебуває на роздоріжжі, адже один з її членів, Росія, відверто порушила основні цінності, які лежать в основі багатосторонньої системи, побудованої після Другої світової війни.

К. Колонна наголосила, що G20 твердо віддана міжнародному праву та територіальній цілісності, захисту миру, прав людини, а також збереженню безпеки і верховенства права. «Для більшості членів G20 Росія втратила будь-яку легітимність як член цієї групи, коли президент В. Путін прийняв рішення порушити кордони України. Це не зміниться, доки ця країна продовжуватиме умисні напади на суверенну державу та її цивільне населення: поведінка російської армії повертає нас до одного з найтемніших періодів в історії – періоду згвалтувань, страт та інших воєнних злочинів», – підкреслила К. Колонна.

При цьому вона заявила, що відносини між членами G20 базуються на простій ідеї: завжди можливо вирішити розбіжності шляхом співпраці та діалогу, навіть через конкуренцію, але не шляхом застосування сили.

Проте, як зазначила К. Колонна, російська агресія проти України спричинила глибокі політичні та економічні проблеми. На її думку, глобальні наслідки війни в Україні призвели до зміни парадигми, яка кинула безпрецедентний виклик для G20, коли президент В. Путін вирішив перетворити доступ до продовольства та енергії на зброю, як ніколи раніше.

За словами міністра закордонних справ Франції, загарбницька війна Росії проти України є новим шоком для світової економіки. «Усі індикатори червоні. Ціни на сировинні товари різко зросли з 24 лютого, поставивши мільйони людей під загрозу голоду, повсюди зростає інфляція, умови фінансування стають жорсткішими, що лягає непропорційним тягарем на економіки, які розвиваються. Відповідальність за це – виключно на Росії», – наголосила К. Колонна (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

economy/3525089-glava-mzs-francii-vijna-rosii-proti-ukraini-sok-dla-svitovoi-ekonomiki.html. 2022. 8.07).

Вона заявила, що «Росія тримає населення світу в заручниках», блокуючи експорт українського зерна. «Росія не тільки краде зерно з окупованих українських територій і навмисно знищує сільськогосподарську інфраструктуру, а й займається “пшеничною дипломатією”, яка ризикує дестабілізувати уразливі країни через її насильницьку економічну стратегію, незалежно від людської ціни», – підкреслила К. Колонна.

На її переконання, те саме стосується експорту енергоресурсів: Росія вирішує створити штучний дефіцит поставок, щоб спричинити різке зростання цін, аби В. Путін міг поповнювати свій військовий бюджет. «G20 не може мовчати. Вона повинна діяти швидко. Терпіти захоплення Росією глобальних ланцюжків створення вартості – не в інтересах жодної економіки G20», – зазначила К. Колонна.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба також узяв участь в обговоренні продовольчої проблеми, яка виникла через російську агресію проти України. Він виступив по відеозв'язку та назвав нісенітницею заяву С. Лаврова про те, що Україна сама блокує свої порти. «Їхні звинувачення суперечать елементарній логіці. Як ми можемо бути зацікавлені в блокуванні власного експорту продовольства, коли вони є одним з наших головних джерел надходжень до бюджету?» – запитав Д. Кулеба (URL: <https://kr.ua/ua/politics/a652524-jak-projshov-samit-na-bali-lavrov-troliv-dzhonsona-chleni-g20-ihnorovali-lavrova-ale-ne-vsi>. 2022. 8.07).

При цьому він наголосив, що попри агресивну війну, яку Росія розпочала в Україні, країну-агресора запросили на зустріч в Індонезії. «У нас сьогодні за цим столом є така країна – Росія. Чесно кажучи, я вважаю, що після всього, що Росія зробила за останні пів року, їй не місце ні на яких міжнародних форумах. Країні, яка веде загарбницьку війну проти свого сусіда та вчиняє масові жорстокі злочини проти цивільного населення, слід запропонувати лише одне місце: місце в суді міжнародного правосуддя», – заявив міністр закордонних справ України.

Д. Кулеба у зверненні до учасників саміту G20 також заявив, що міжнародна спільнота не повинна була допустити ситуації, коли Росія шантажує весь світ цінами на енергоресурси та продовольство, а також загрозою безпеці. «По суті, Росія грає зі світом у голодні ігри, однією рукою утримуючи морську блокаду українських портів, а іншою перекладаючи провину за це на Україну. Росія розглядає залежність інших країн від будь-яких видів ресурсів як слабкість і запрошення використовувати цю залежність як важіль для отримання вигоди для Росії», – зазначив глава українського МЗС (URL: <https://racurs.ua/ua/n172484-zustrich-na-bali-g20-zavershyla-samit-bez-komunike-ta-grupovogo-foto.html>. 2022. 8.07).

Держсекретар США Е. Блінкен у свою чергу звернувся безпосередньо до Росії з вимогою розблокувати порти. «Нашим російським колегам:

Україна – не ваша країна. Їхнє зерно – не ваше зерно. Чому ви блокуєте порти? Треба випустити зерно», – зазначив Е. Блінкен.

Російський міністр закордонних справ поскаржився, що Росія й сама не може експортувати власне зерно через західні санкції. У відповідь на це глава зовнішньополітичного відомства ЄС Ж. Боррель зазначив, що санкції ЄС «не забороняють імпорт російських товарів чи добрив, ані оплату такого російського експорту». За його словами, Росія захопила «житницю світу», тобто Україну, і перетворила судноплавні шляхи Чорного моря на зону бойових дій.

Як інформують ЗМІ, напередодні саміту держсекретар США Е. Блінкен заявив, що російському міністрові не варто чекати на теплий прийом і спільні фото. Так і сталося. Міністри відмовилися напряду вести переговори з С. Лавровим та робити спільне фото. «На засіданні ми почули, як більшість країн засудили агресію Росії проти України, яка, серед іншого, включала напади на всю сільськогосподарську інфраструктуру України – поля, склади, дороги, транспортні мережі, силоси, порти. Знову і знову ми чули заклики з усього світу, представлені в цій кімнаті, до Росії – відкрити Чорне море для відвантаження українського зерна», – зазначив держсекретар США Е. Блінкен (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/g-20-izolyatsiya-rosiyi/31936259.html>. 2022. 10.07).

За його словами, під час саміту G20 «був міцний консенсус, і Росія залишилася ізольованою, як це було багато разів з початку цієї війни». Було важливо, що під час саміту С. Лавров почув засудження агресії Росії не лише країнами G7, а й багатьма іншими країнами.

Також Е. Блінкен заявив про підтримку США зусиль ООН у партнерстві з Туреччиною щодо виведення українського та російського зерна на світові ринки. «Нам потрібна ця ініціатива, щоб рухатися вперед, і нам потрібно, щоб Росія повністю з нею співпрацювала», – зазначив держсекретар США.

Він закликав інші країни відігравати свою роль у розв'язанні цієї кризи. Він нагадав, що вже 98 країн підписали «дорожню карту», запропоновану США, для вирішення найближчих гуманітарних потреб у зв'язку з продовольчою кризою. За словами Е. Блінкена, найпростіший спосіб почати вирішувати продовольчу кризу, – «щоб Росія припинила агресію, закінчила війну або принаймні не заважала, коли йдеться про Одесу».

Також держсекретар США оголосив про виділення ще майже 368 млн дол. на підтримку українського народу. «Жодних ознак того, що Росія готова брати участь у змістовній дипломатії».

За словами Е. Блінкена, агресія Росії проти України спрямована не лише проти українського народу, «а і є агресією проти основних принципів світового порядку». «Росія веде війну, яка кидає виклик цьому порядку, а також кидає виклик суверенітету та незалежності України», – наголосив Е. Блінкен, зазначивши, що Росії не вдасться досягнути цих цілей.

За словами держсекретаря США, війна в Україні завершиться дипломатичним шляхом і Сполучені Штати Америки готові долучитися, але є проблема. «Ми не бачимо жодних ознак того, що Росія зараз готова брати участь у змістовній дипломатії. Ряд інших країн, тісно співпрацюючи з нами, протягом останніх місяців співпрацювала з Росією. Вони повідомляють те саме: жодних ознак того, що Росія готова до значущої дипломатії», – заявив Е. Блінкен.

На його думку, в умовах що склалися, США продовжуватимуть підтримувати Україну у сфері безпеки, надаватимуть гуманітарну та економічну допомогу, щоб змусити Росію взяти участь «у змістовній дипломатії» та посилити позицію України, коли нарешті сторони сядуть за стіл переговорів. «Якщо ми побачимо будь-які ознаки того, що Росія справді готова долучитися до справжньої дипломатії та покласти край цій війні, звичайно, ми залучимося до цього», – наголосив Е. Блінкен.

Проте російський міністр закордонних справ С. Лавров не надто реагував на всі звинувачення на адресу Росії. Він проігнорував більшість обговорень під час саміту й залишив його достроково, перед цим звернувшись із заявою до преси, звинувативши Захід у небажанні мирних переговорів. Щоправда, він не пояснив, на яких умовах Росія має намір вести переговори.

Натомість міністр закордонних справ Німеччини А. Бербок вважає той факт, що С. Лавров провів значну частину переговорів не в залі, а поза ним, небажанням Росії вести переговори. На її думку, поведінка С. Лаврова на саміті свідчить про те, що Москва не налаштована на переговори.

Разом з тим, за повідомленнями ЗМІ, міністри закордонних справ G20 підтримали вимогу до Росії щодо зняття блокування експорту українського зерна. За словами одного з посадовців, результатом цієї зустрічі стане те, що Росія зрозуміє, наскільки поширеним є консенсус щодо потреби досягти прогресу в питанні зерна (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/8/7142859>. 2022. 8.07).

Щоправда, значна частина політиків й експертів не надто оптимістичні, адже домовитися з Росією буде дуже важко. Керівники цієї країни не бажають іти на будь-які поступки. Як зазначив В. Портников, журналіст і політичний коментатор, оглядач «Радіо Свобода» і «Крим.Реалії», необхідно зрозуміти, у якому світі мешкають російські керівники. Це світ їхньої власної величі і... цинізму.

За його словами, С. Лавров і справді не готовий зрозуміти, що після масштабного нападу на Україну Росія перейшла всі можливі «червоні лінії», насамперед в очах громадської думки західних країн. Так, реакція звичайних людей на цю війну відрізняється від реакції на напад на Грузію, на бомбардування в Сирії, на війну на Донбасі. «С. Лавров, можливо, до самого свого прильоту в Індонезію не усвідомлював, з якою атмосферою він зіткнеться на переговорах. Для такої самовпевненої та честолюбної людини ще одним ляпасом став факт того, що люди, які відмовилися навіть

приходити з ним на спільну вечерю, провели спеціальну зустріч із міністром закордонних справ Китаю Ван Ї. Ще одна демонстрація того, що із китайськими керівниками Захід працює, російських – ігнорує. Не про таку роль у світі мріяли в Москві», – зазначив В. Портников (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-lavrov-putin-g20/31935824.html>. 2022. 9.07).

Тому, на думку В. Портникова, С. Лавров практично втік після свого виступу на G20. Він не слухав міністра закордонних справ України Д. Кулебу, який заявив на саміті про російські злочини й закликав до бойкоту російських керівників. Він проігнорував міністра закордонних справ Німеччини А. Бербок, яка поклала на Росію відповідальність за війну та продовольчу кризу. Голові російського зовнішньополітичного відомства важко тримати удар. «Після цієї втечі С. Лаврова залишається відкритим питання, чи скористається російський президент В. Путін запрошенням – чи приїде на зустріч лідерів G20 у листопаді. Адже російському президентові буде ще важче вислуховувати критику та стикатися з бойкотом своїх колег, ніж його головному дипломату», – наголосив експерт.

За словами Надзвичайного і Повноважного Посла України, голови правління Українського кризового медіацентру В. Чалого, особливістю цьогорічного форуму була участь у ньому України. «Очевидно, зараз без України і без припинення російської війни питання не вирішиться ні по продовольству, ні по енергетиці. Тому це був форум, де питання російських дій та війни проти України фактично закрило всі інші питання. Усе було пов'язано із цим», – наголосив дипломат.

При цьому він зазначив, що ізолювати РФ країнам-учасникам форуму не вдалося. «Росія не була ізольована, бо є частина країн, зокрема Бразилія, Китай, Індія, Південна Африка та Індонезія, які хочуть мати більш нейтральну позицію. Але найбільші країни – економіки світу, демократії – чітко показали бойкот для російської брехливої позиції», – підкреслив В. Чалий (URL: <https://suspilne.media/258868-ednosti-ne-bulo-ale-poculi-sorosia-vinna-u-prodovolcij-krizi-calij-pro-zustric-glav-mzs-g20>. 2022. 9.07).

На його думку, позиції окремих країн-учасниць G20 виявилися близькими. «Сказати, що позиції всі об'єдналися, я не можу, але те, що позиції країн демократії, великих економік світу – чітко заявлені, і названі всі речі своїми іменами. Зокрема, що Росія блокує продовольство, Росія знищує запаси зерна. Це чули всі інші країни. Тому ще не було єдиної позиції, але Китаю, Індії та Бразилії це було важливо почути», – зазначив В. Чалий.

За його словами, офіційна позиція України з приводу провокування продовольчої кризи Росією вже була висловлена міністром закордонних справ Д. Кулебою. «Україна – світова житниця, і займає ключові позиції по деяких видах аграрної продукції. Ми є п'ятим експортером пшениці у світі, четвертим найбільшим експортером кукурудзи, найбільшим експортером соняшникової олії. Для 49 млн людей, які можуть бути в стані голоду, це

важлива річ. Але при цьому ми за те, щоб все вирішувалося справедливо», – вважає експерт.

В. Чалий переконаний, що на Росію можна було б тиснути, якби була єдність серед країн. Зокрема, Китай відіграє дуже важливу роль у протистоянні РФ з Україною та державами Заходу. «Якби Китай повністю став на бік України, я думаю, Росія вже не змогла б атакувати далі. Китай вважає, що він має використати цю ситуацію для суперництва зі Сполученими Штатами Америки. Тому позиція Китаю – 50 на 50 на користь Росії», – пояснив дипломат.

Він переконаний, що Україна має дуже активно працювати з Китаєм, Індією, Індонезією та Латинською Америкою. «Мають постійно звучати аргументи, чому ця війна має бути зупинена і має відбутися деокупація. Я б запропонував Президенту України В. Зеленському дати доручення МЗС України й подати кандидатуру посла України в Китаї та призначити його указом. Тому що понад рік немає посла, а китайці дуже уважно дивляться на те, щоб був представник у Пекіні», – підкреслив експерт. Він вважає, що надалі Україна має працювати дуже активно, пояснюючи свою позицію. «Бо Росія на цьому напрямі поки нас переграє, налагоджуючи більш тісні відносини», – наголосив В. Чалий.

Як відомо, частина країн закликають виключити Росію з G20. «Принаймні припинити її перебування, поки вона не припинить окупацію України. І я за таку позицію. В. Путін сам не дуже хотітиме їхати, щоб його так приймали. Хоча важко передбачити, що буде на той момент, але я думаю, що В. Путін не приїде особисто, як С. Лавров», – зазначив дипломат.

Він прогнозує, що В. Путін може взяти участь у саміті дистанційно. «Але я наголошую, що цілком справедливим та доречним є не просто бойкот, а виключення Росії з G20. На жаль, через позицію декількох країн це не є зараз можливим. Але час йде, злочинів більше, блокування зерна та постачання продукції Росією продовжується, тому рано чи пізно це буде зроблено», – підкреслив В. Чалий.

На його думку, зрештою санкції та падіння ВВП призведуть до того, що Росія буде виключена з G20, оскільки за економічними показниками поступатиметься не лише штатам Техас чи Каліфорнії в США, а й багатьом країнам Європи.

Проте це лише можливо в перспективі. Імовірно на саміті лідерів G20 ситуація зміниться. Поки що підготовчий етап до саміту лідерів G20 15–16 листопада – зустріч голів зовнішньополітичних відомств країн «Великої двадцятки» – не дав ґрунту для того, щоб говорити про зближення західних країн зі східними. Міністри не змогли погодити спільну резолюцію із засудженням агресії Росії проти України, хоча був консенсус щодо вимоги розблокувати українське зерно.

Глава дипломатії Євросоюзу Ж. Боррель із цього приводу зазначив, що країни G20 засуджують проведення спецоперації, але багато хто утримується від вжиття заходів. Він також додав, що деякі країни-учасниці більше

переймаються наслідками конфлікту в Україні для себе та не налаштовані проти Росії. «Інші скаржаться на “подвійні стандарти“ або просто хочуть зберегти добрі двосторонні відносини з Росією. І багато хто залишається невизначеним і не хоче приймати чийсь бік, тому що це поставить під загрозу їхні геополітичні інтереси», – зазначив Ж. Боррель (URL: <https://newformat.info/news/borrel-g20-ne-nalashтовani-proti-rosii>. 2022. 11.07).

Не стала проривом у цьому питанні й зустріч міністрів фінансів країн G20 в Індонезії, яка відбулася 15–16 липня. Міністрам фінансів країн G20 не вдалося досягти консенсусу та підготувати комюніке за підсумками дводенної зустрічі на Балі через різні погляди на російську війну в Україні. Як зазначила міністр фінансів Індонезії Шрі Муляні Індраваті, країни мають позиції, які неможливо узгодити. «Вони хотіли висловити свої погляди на певні проблеми, зокрема ті, що стосуються війни... Що показало, що у G20 і досі є розбіжності у поглядах», – зазначила Шрі Муляні Індраваті (URL: <https://www.dw.com/uk/rozbizhnosti-shchodo-viiny-v-ukraini-zirvaly-finansovyi-samit-g20/a-62499038>. 2022. 16.07).

Учасників зустрічі більше цікавили проблеми енергетики та вирішення продовольчої кризи. Тому вони домовилися про необхідність запобігти глобальній продовольчій кризі, що насувається. «Ми всі погодилися, що питання продовольчої безпеки потребує уваги, втручання та плану дій, тому сьогодні ми обговорювали шляхи врегулювання перебоїв у ланцюгах постачання», – зазначила міністр.

Щодо війни Росії проти України, то її засудили лише міністри фінансів країн G7. Зокрема, у заяві міністерства фінансів Франції за підсумками зустрічі зазначається, що «війна в Україні, за яку один із членів G20 несе повну відповідальність, неабияк позначилася на здатності G20 діяти і вести переговори».

Міністр фінансів США Д. Єллен і її канадська колега за посадою Х. Фріланд назвали війну в Україні найбільшою наразі загрозою світовій економіці.

Х. Фріланд у твітері порівняла присутність представників РФ на Балі з «участю палія на нараді пожежників». За інформацією ЗМІ, міністр фінансів Росії А. Сілуанов був присутній на саміті віртуально, а в залі засідань перебував його представник.

На думку аналітиків, неможливість домовитися про комюніке відображає слабкість колись могутнього економічного угруповання. «Ми переживаємо некерований момент у світовій економіці, коли G20 паралізована війною В. Путіна, а G7 не в змозі керувати глобальними суспільними благами», – заявив К. Галлахер, який очолює Центр політики глобального розвитку Бостонського університету.

На думку експертів, розбіжності між західними країнами та китайсько-російським фронтом, що все більш об'єднується, висвітлили гострі розбіжності та звели нанівець ефективну дипломатію, коли справа стосувалася питань, пов'язаних з війною в Україні. Західні офіційні особи,

імовірно, зосередилися на розв'язанні проблеми нестачі продовольства та енергоресурсів, що стало глобальною проблемою після вторгнення Росії до України, і заявили, що працюватимуть над укладанням блокових угод для протидії глобальним кризам.

Отже, домогтися консолідованого осуду G20 Росії за збройний напад на сусідню країну не вдалося. Агресивну війну Росії проти України однозначно засудили лише західноорієнтовані країни G7. Індія, Китай та інші держави глобального Півдня утримуються від критики на адресу Росії. При цьому, як зазначають західні експерти, країни G20, що розвиваються – Аргентина, Бразилія, Індія та Індонезія, – через війну в Україні можуть зіткнутися із серйозними проблемами.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Відставка Б. Джонсона в контексті українського питання: оцінки експертів і політиків

Б. Джонсон, який небезпідставно вважається великим другом України, 7 липня оголосив про свою відставку з посади прем'єр-міністра Великої Британії та очільника Консервативної партії. Ця новина викликала занепокоєння як в українському політикумі, так і в суспільстві загалом, оскільки поставила під загрозу безпрецедентний рівень військово-політичної підтримки України з боку Великої Британії.

Таке збентеження цілком обґрунтоване, адже в Україні Б. Джонсона вважають чи не найбільшим другом і союзником, особливо в умовах повномасштабної військової агресії Росії. Свідченням цього є той факт, що останнім часом він зосередив увагу на зовнішній політиці, намагаючись утвердити Велику Британію як окремий центр світової політики, у якому особлива роль відводиться країнам Східної Європи, де поряд з Польщею, Румунією, Словаччиною важливе місце приділялося Україні. Водночас Б. Джонсон, на відміну від інших західних лідерів, послідовно й наполегливо прагнув до викорінення російського впливу в регіоні.

Саме Сполучене Королівство за роки його прем'єрства стало ключовим військово-політичним союзником України серед європейських держав. За обсягами військової допомоги Україні Велика Британія поступається лише США. Лондон зобов'язався надати Києву військову допомогу на суму 2,75 млрд дол. Українські військові отримали 6,5 тис. британських протитанкових комплексів NLAW. Наразі там проходять тренування понад тисячу українських військовослужбовців, а також заплановано навчання ще для 10 тис. воїнів ЗСУ, також Україна очікує на військово-технічну допомогу у вигляді ракетних установок MLRS M270 та самохідних гармат.

Причиною відставки Б. Джонсона стали кілька скандалів, які, як виявилось, були вирішальними в політичній боротьбі всередині країни. У

самій Великій Британії відставку прем'єр-міністра передбачали ще у 2021 р. через скандал із проведенням вечірок узимку 2020 р., коли рядові британці місяцями не могли збиратися через карантин.

Для громадян більше важило, що Б. Джонсон обманув британців, намагаючись приховати вечірку. Мовляв, чи можна після цього довіряти іншим його обіцянкам? Незадоволені прем'єром у січні були аж 72 % британців (URL: <https://rubryka.com/article/resignation-johnson-ukraine>).

Далі вибухнув новий скандал, відомий як «справа Кріса Пінчера». Так звуть депутата, котрого Б. Джонсон у лютому призначив заступником партійного організатора. Він звільнився 3 липня, якраз після повідомлення журналістами газети «The Sun» про те, що К. Пінчер чіплявся з домаганнями до двох чоловіків у клубі «Карлтон».

У цьому випадку претензії до Б. Джонсона стосувалися безпосередньо факту призначення людини, звинуваченої в домаганнях, на впливовий партійний пост. Щойно цей скандал набув розголосу почалися протестні рухи в уряді. Канцлер казначейства Р. Сунак і міністр охорони здоров'я С. Джавід подали у відставку 5 липня. За ними пішли 62 члени команди Б. Джонсона: міністри, їхні помічники та державні секретарі. Уже 6 липня консерватори просто бойкотували прем'єра в парламенті.

Зауважимо, що під час усіх цих скандалів Б. Джонсона не критикували за взаємини з Україною.

Водночас серед основних причин відставки оглядачі називають також політичну боротьбу всередині партії. За оцінкою The Guardian, консерватори вважали свого лідера «електоральним тягарем». Мовляв, він став настільки непопулярним серед рядових виборців, що в партії на чолі з ним немає шансів перемогти на наступних виборах. У травні консерватори вже програли місцеві голосування одразу в кількох регіонах, втративши майже 500 мандатів.

Насамперед імідж партії підкосив стрибок цін на пальне та продукти, спровокований російською агресією в Україні, з чим уряд Б. Джонсона якраз боровся. Прорахунки були і в самого Б. Джонсона, котрий на виборах обіцяв успішно завершити Брекзит, але так і не зміг цього зробити. Тому тепер у Великої Британії є проблема з Ірландією. Через це можливий і прямий політичний конфлікт із Брюсселем, який що не день погрожує подати на британців до суду за невиконання зобов'язань відповідно до Договору про вихід (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/8/7142838>).

Журналістка The Guardian Д. Елгот стверджувала, що «важковаговики» політсили боялися втратити власні округи. Це може пояснити, чому Б. Джонсону намагалися оголосити недовіру ще в червні, до «справи Пінчера». Імовірно, уже тоді консерватори налаштувалися змінити лідера й перебудувати політсилу.

Що стосується України, то Б. Джонсон прагнув запевнити українців, що його «відхід від справ» не призведе до послаблення співпраці України та Великої Британії у сфері безпеки. «Дозвольте мені сказати народу України,

що я знаю, що ми у Великій Британії продовжуватимемо підтримувати вашу боротьбу за свободу стільки, скільки потрібно», – прокоментував він під час своєї промови про відставку, виголошуючи її з нагрудним значком із зображенням британського та українських прапорів на лацкані (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/boris-dzhonson-vidstavka-chi-dopomagatime-velika-britaniya-ukrajini-ostanni-novini-50255719.html>).

Представники вищого керівництва Великої Британії також запевнили українців у подальшій підтримці. Після того як Б. Джонсон підтвердив своє рішення піти у відставку, міністр оборони Б. Воллес наголосив на довгостроковому характері прихильності до України: «Велика Британія цілковито підтримує їх. Допомогу Україні надає не одна людина – не я, не прем'єр-міністр, це наші спільні зусилля».

Незважаючи на ці запевнення, в Україні не приховували почуття розчарування з приводу виходу зі світової арени одного з найпомітніших міжнародних союзників країни. Президент України В. Зеленський зауважив про «сум» в Україні після відставки Б. Джонсона. «Ми не сумніваємося, що підтримка Великої Британії збережеться, але ваше особисте лідерство і ваша харизма зробили її особливою», – прокоментував Президент України.

Радник керівника ОПУ М. Подоляк також відреагував на відставку Б. Джонсона. «Бути лідером – це називати російське зло злом та брати відповідальність у найбільш кризові часи. Бути лідером – це першим приїхати до Києва, попри ракетні обстріли. Дякую Б. Джонсону за те, що розуміє загрозу російського монстра та завжди на передовій підтримки України», – написав він (URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovinovyny/20220707-vidstavka-borysa-dzhonsona-shho-dali-mozhlyvi-nastupnykuta-yak-cze-vplyne-na-pidtrymku-ukrayiny>).

У відеозверненні М. Подоляк нагадав, що Б. Джонсон одразу почав називати речі своїми іменами, запропонував змінити принципи глобальної політики та не вдавати, що війна в Україні – «якась маленька конфліктна ситуація». «І сьогодні ми маємо все, що потрібно для ефективної оборони країни: і зброя, і партнерство, і коаліція. Саме завдяки пану Джонсону ми розуміємо, що перемога – це дійсно символ майбутнього в Україні», – повідомив радник керівника ОПУ.

Дійсно, українці чи не з перших днів повномасштабного протистояння відчували цю «особливість» підтримки Б. Джонсона. Чого вартий лише його несподіваний візит до Києва на початку квітня, під час якого він здійснив культову прогулянку центром української столиці разом із Президентом В. Зеленським тоді, коли російські війська тільки відступили з околиць міста. Його різку критику В. Путіна постійно підтримували в Україні, де присутнє розчарування з приводу надмірної обережності в цьому питанні багатьох міжнародних партнерів. Тому не дивно, що в недавньому опитуванні Б. Джонсон був визнаним найпопулярнішим іноземним політиком в Україні.

На відміну від України, у Росії цю новину сприйняли досить радісно. «Мораль цієї історії така: не прагніть знищити Росію. Росію не можна

знищити. Про неї можна зламати зуби, а потім ними вдавитися», – прокоментувала відставку офіційна представниця Кремля з питань зовнішньої політики М. Захарова. Спікер російського парламенту В. Володін назвав Б. Джонсона «клоуном» – і звинуватив його в тому, що він є «одним із головних ідеологів війни проти Росії». «Європейські лідери повинні подумати, до чого призводить така політика», – попередив В. Володін.

Однак Б. Джонсон у результаті досягнутої домовленості поки що залишає за собою статус та всі повноваження прем'єра. Він передасть уряд своєму наступнику, коли того визначить партія. Цей процес займе певний час – як мінімум до початку осені Б. Джонсон продовжить керувати британським урядом.

Для нас ключовим питанням залишається, чи не зміниться політика Великої Британії щодо України зі зміною уряду. Більшість експертів сходяться на думці, що істотних змін з «відходом від справ» Б. Джонсона не відбудеться, оскільки курс на допомогу Україні, на двосторонню співпрацю та на знищення військового потенціалу Росії – це та єдина тема, у якій з Б. Джонсоном погоджувалися навіть його найбільш запеклі опоненти – як у керівній Консервативній партії, так і серед лейбористів, лібдемів та шотландських націоналістів. Крім того, понад 80 % британців підтримують розширення санкцій проти Росії та збільшення поставок зброї для України (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/8/7142838>).

Однак навіть за умов такої підтримки влади Великої Британії та самих британців позиція Б. Джонсона була найбільш радикальною та визначальною. Зокрема, це прослідковувалося в питанні постачання сучасної важкої зброї навіть тоді, коли інші держави ще не наважувалися на такий рішучий крок. Або рішення Б. Джонсона надати гарантії безпеки Швеції та Фінляндії, після чого розширення Альянсу пройшло, по суті, без опору з боку РФ, хоча до того Москва публічно не погоджувалася із цим.

Відтак заслуга Б. Джонсона в тому, що він підняв планку британської допомоги Україні настільки високо, що, хто б не зайняв крісло прем'єр-міністра, наша країна буде одним з пріоритетів зовнішньої політики Сполученого Королівства.

Потенційні наступники Б. Джонсона також не дають підстав для хвилювання з боку України щодо зниження британської допомоги.

У Великій Британії назвали імена кандидатів на пост прем'єр-міністра та лідера Консервативної партії, які вийшли до першого туру голосування. Їхні імена оголосив голова Комітету 1922 Г. Бреді. Про це повідомляє The Guardian. Список кандидатів виглядає так: К. Баденох (колишній міністр із питань рівності); С. Брейверман (генеральний прокурор); Д. Хант (колишній міністр закордонних справ); П. Мордонт (молодший міністр торгівлі); Р. Сунак (ексканцлер казначейства); Л. Трасс (глава МЗС); Т. Тугендхат (колишній голова Комітету в закордонних справах); Н. Захаві (канцлер казначейства) (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/u-britanii-nazvali-imena-vosmi-kandidativ-na-posadu-premer-ministra.htm>).

Із цього списку Консервативна партія оголосить ім'я нового прем'єр-міністра Великої Британії 5 вересня. Наразі відбір кандидатів триває. Р. Сунак переміг у другому турі конкурсу з обрання наступника Б. Джонсона.

«Після того, як генеральний прокурор С. Брейверман була нокаутована під час голосування, залишилося п'ять кандидатів», – ідеться в повідомленні BBC (URL:

https://lb.ua/world/2022/07/15/523221_rishi_sunak_peremig_drugomu_turi.html).

Р. Сунак набрав 101 голос, колишня міністр оборони П. Мордонт – 83 голоси, очільниця МЗС Л. Трасс посіла третє місце з 64 голосами.

Шанси Л. Трасс підвищилися, коли С. Брейверман підтримала її кандидатуру. Очільницю британських дипломатів також підтримав колишній міністр з питань Брекзиту С. Бейкер. Як зазначає видання, більшість із 27 депутатів-торі, які проголосували за прокурора Англії та Уельсу, найімовірніше зроблять те ж.

Колишній міністр з питань рівності К. Баденох, яка посіла четверте місце з 49 голосами, і член британського парламенту, голова Комітету із закордонних справ Т. Тугендхат, який був п'ятим із 32 голосами, продовжують боротьбу.

Зауважимо, що ще за кілька тижнів до відставки Б. Джонсона було проведено опитування серед 716 членів Консервативної партії. Згідно з результатами, 13 % респондентів хотіли б бачити своїм новим лідером П. Мордонт, 10 % – Р. Сунака, 8 % – Л. Трасс (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/foreign-policy/velikiy-perepoloh-u-londoni-yak-vidstavka-borisa-dzhonsona-vpline-na-ukrainu-700269.html>).

Детальніше проаналізувавши діяльність лідерів у боротьбі за прем'єрське крісло, можна стверджувати, що всі вони певною мірою є одностайними Б. Джонсона в підтримці України. Так, незважаючи на те що Р. Сунак був в опозиції до Б. Джонсона і саме його відставка розпочала відкритий бунт проти експрем'єра, він безпосередньо займався питанням економічної допомоги Україні, чим, до речі, пишався. Про це свідчить колонка в газеті «Daily Mail», у якій він написав про свої кроки й зустріч із українським міністром фінансів С. Марченком. Водночас, як видається, для нього внутрішні виклики з розв'язання соціально-економічних проблем наразі є важливішими, ніж зовнішня політика.

Міністр закордонних справ Л. Трасс до нинішньої посади була міністром міжнародної торгівлі та належала до найближчого оточення Б. Джонсона. Щоправда, під час референдуму 2016 р. вона виступала за те, щоб Велика Британія залишилася в складі ЄС. Нині Л. Трасс є одним із фаворитів перегонів, зосереджуючи увагу на своїх попередніх здобутках. Серед них згадується й рішуча підтримка України в протидії російській агресії (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/khto-stane-brytanskym-premyerom-pislya-dzhonsona/31940384.html>).

П. Мордонт робить акценти на переосмисленні Великої Британії як країни можливостей для всіх без винятку. Її називають новим втіленням

М. Тетчер, для якої теж у пріоритеті головні британські цінності демократії та свободи. Саме П. Мордонт була серед авторів програми «Орбітал» 2015 р. Завдяки цьому понад 22 тис. українських військових пройшли тренування від британських інструкторів. Також П. Мордонт запам'яталася тим, що на своєму окрузі займалася збором аптечок та бронезилетів для українців.

Загалом експерти та оглядачі сходяться на думці, що в разі перемоги будь-кого з кандидатів підтримка України з боку Великої Британії гарантовано збережеться, однак є побоювання, що наступники Б. Джонсона можуть сконцентруватися на розв'язанні економічних проблем, тоді як українське питання відійде на дальній задній план. Під питанням може бути збільшення витрат на військову допомогу Україні, оскільки в умовах кризи ці гроші стануть у нагоді всередині країни.

І все ж, судячи із заяв самих експертів та високопосадовців, можна стверджувати, що спадкоємцям Б. Джонсона буде складно скоротити держвитрати через потребу збільшення витрат на оборону через загрозу з боку Росії. Так, виконавчий директор консалтингової компанії «Eurasia Group» М. Рахман вважає, що після Б. Джонсона політика Великої Британії щодо України не зміниться. Лондон продовжить виступати проти будь-яких домовленостей на умовах Росії на шкоду територіальній цілісності України (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/foreign-policy/velikiy-perepoloh-u-londoni-yak-vidstavka-borisa-dzhonsona-vpline-na-ukrainu-700269.html>).

Постпред Британії в НАТО Д. Куоррі також заявив, що, хоч би хто змінив Б. Джонсона на посаді прем'єр-міністра, підтримка України збережеться. «Ми відіграли дуже важливу провідну роль в Україні. Ми продовжуватимемо це робити», – запевнив Д. Куоррі (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/12/novyna/polityka/vidstavka-dzhonsona-ne-vplyne-postachannya-zbroyi-ukrayini-posol-brytaniyi-nato>). «Очевидно, що я не можу говорити про рішення, які міністри прийматимуть у майбутньому, але здається, що вдома дуже широка підтримка тієї ролі, яку ми грали й продовжуємо грати», – додав він.

Постпред НАТО запевнив, що підтримка України Великою Британією збільшуватиметься. Союзники в Альянсі, за його словами, також мають намір продовжувати цей курс.

Почесний професор Королівського коледжу Лондона Л. Фрідман також переконаний, що на допомогу Україні відставка Б. Джонсона безпосередньо не вплине, оскільки підтримка України – це чітка позиція британського парламенту. Тому вона не перерветься й після його відставки. «Питання України – це явно не привід великих політичних розбіжностей у Великій Британії. Я знаю, що Зеленський та Джонсон – чудові друзі. Але хто б не посів його місце, щодо України, гадаю, його політику буде продовжено», – прогнозує Л. Фрідман (URL: <https://rubryka.com/article/resignation-johnson-ukraine>).

Ще одним важливим аргументом на користь України є безперечна підтримка пересічних британців. Згідно з оприлюдненими в травні даними,

59 % опитаних британців прихильно ставилися до України, майже стільки ж – підтримували британську допомогу. Водночас Росію позитивно сприймали лише 7 % британців.

Крім того, свій пост зберіг ще один друг України: міністр оборони Б. Воллес. За словами Е. Брау, експерта Американського інституту підприємництва, насправді плани військової допомоги Києву розробляв саме він, хоча загальний політичний курс визначає прем'єр-міністр. Зрештою саме міністр оборони відповідає в уряді за практичні армійські справи. Він має надвисокі шанси лишитися в новому кабінеті міністрів, адже популярний серед консерваторів. Колеги навіть називали Б. Воллеса імовірним наступним прем'єром, однак він вирішив залишитися в Міноборони.

До речі, після відставки Б. Джонсона британський міністр оборони приїхав до українських солдатів, які навчаються в Королівстві. Візит був дуже схожим на символічний жест, що засвідчив подальшу підтримку України Великою Британією.

Українські експерти та політики також переконані в подальшій підтримці України з боку Великої Британії незалежно від того, хто замінить Б. Джонсона на посаді. Зокрема, про це говорить політолог В. Фесенко. «Навіть якщо Б. Джонсон піде у відставку, політика Великої Британії стосовно України і стосовно війни Росії проти України не зміниться. Підтримка буде й надалі, тому що це відповідає національним інтересам Великої Британії і це консенсусна позиція і британських еліт, і провідних держінституцій», – вважає В. Фесенко (URL: <https://tsn.ua/ato/politolog-rozproviv-yakouyu-bude-pidtrimka-ukrayini-britaniyeyu-pislya-vidstavki-dzhonsona-2105230.html>).

Політолог також наголошує, що причини відставки Б. Джонсона не пов'язані з Україною чи війною Росії проти України. «Це саме криза від тенденції всередині Консервативної партії, загострення внутрішньопартійної боротьби. Сам Б. Джонсон став прем'єром завдяки зміні балансу інтересів всередині фракції і в керівництві Консервативної партії, а зараз навпаки – баланс проти нього», – пояснив політолог.

Інший український політолог, керівник політико-правових програм Українського центру суспільного розвитку І. Рейтерович також вважає, що причиною відставки є передусім внутрішні фактори. Тобто це не пов'язано з подіями в Україні. Коментуючи вплив відставки Б. Джонсона на Україну, І. Рейтерович наголосив на двох сценаріях. «Перший сценарій, мабуть, оптимальний станом на сьогодні: що Б. Джонсон залишається на посаді до жовтня як мінімум, і вони займаються виборами нового лідера Консервативної партії, потім обирають нового прем'єра, переформатовують уряд і т. д. Якщо Б. Джонсон залишиться в такому форматі, у нього будуть розв'язані руки з точки зору проведення заходів у зовнішній сфері. І тут підтримка України може дуже посилитися, оскільки Б. Джонсон може використати цей фактор для підтримання своєї подальшої політичної кар'єри», – пояснив політолог (URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi>).

novyny/20220707-vidstavka-borysa-dzhonsona-shho-dali-mozhlyvi-nastupnykya-yak-cze-vplyne-na-pidtrymku-ukrayiny).

За словами І. Рейтеровича, другий сценарій полягає в тому, що Б. Джонсон піде швидше. Мінус такої ситуації в тому, що внутрішні політичні процеси відволікатимуть увагу Лондона від зовнішньої політики, проте некритично. «Але глобальна політика щодо України та війни з РФ не зміниться. Тому що існує внутрішній консенсус, що Росії потрібно протидіяти жорстко. І Британія повинна повернути собі те становище, яке вона займала колись, відігравала роль глобальної сили. Тому, хто б там не прийшов замість Б. Джонсона, принаймні попервах вони зберігатимуть і тональність, і масштаби тієї підтримки, яку отримує Україна», – наголосив експерт.

Інвестиційний банкір С. Фурса зауважив, що відставка нинішнього прем'єра пов'язана, зокрема, з ростом інфляції, постійними протестами та страйками, але аж ніяк не з війною в Україні. «Хоча в останньому, в інфляції Б. Джонсон мало чим може бути винен. Але проблеми в економіці багато в чому пов'язані з Брекзитом, а тут його вина очевидна. Так, у демократичних країнах цього може бути достатньо для відставки прем'єр-міністра. І його відставку може ініціювати партія цього прем'єр-міністра, розуміючи, що непопулярний лідер тягне рейтинг на дно», – зауважив експерт.

І. Фурса також запевнив, що після відставки Б. Джонсона підтримка України «нікуди не подінеться», оскільки в цьому «є консенсус у британських елітах, який поділяють обидві партії». «І підтримка нікуди не подінеться з відставкою Б. Джонсона. Більш того, саме завдяки Україні Б. Джонсон намагався зберегти своє крісло. Як тільки взимку перед ним замаячила перспектива відставки, він одразу почав розводити небачену активність на українському напрямі. У моменті інтереси України та Б. Джонсона збіглися. Але найважливіше, що збігаються інтереси Британії та України. І тому будь-який новий прем'єр-міністр проводитиме політику підтримки України», – переконаний І. Фурса.

За словами ексочільника МЗС України П. Клімкіна, Б. Джонсон був не лише лідером уряду та партії, а й неформальним рушієм західної коаліції на підтримку України, зокрема Британія часто першою запроваджувала санкції проти Росії. «Чи продовжить новий уряд цю тенденцію? Чи буде Британія драйвером цього процесу, як це було на останньому засіданні G7? Це не означає, що Британія буде менше нас підтримувати, але чи буде вона “енерджайзером”? Джонсон вміє бути енерджайзером», – пояснює П. Клімкін (URL: <https://rubryka.com/article/resignation-johnson-ukraine>).

Для цього в Б. Джонсона була мотивація, за роки роботи на високих посадах він заробив авторитет у міжнародній спільноті та завів ділові стосунки зі світовими лідерами, як-от із президентом США Д. Байденом.

Поки невідомо, чи матиме таку ж дипломатичну рішучість новий очільник британського уряду. Зрештою, Б. Джонсону допомагав його особистий авторитет, адже Велика Британія наразі поступається за

потужністю США і Євросоюзу. До того ж наступнику знадобиться час, аби ввійти в курс справ. Паралельно до міжнародної політики – ще і вирішувати внутрішні питання на зразок інфляції та зростання цін.

Досвідчений дипломат, колишній посол США в Україні та голова центру Євразії в The Atlantic Council Д. Гербст також вважає, що наступний прем'єр-міністр Великої Британії, який замінить на цій посаді Б. Джонсона, безумовно підтримуватиме Україну, однак зауважує, що його ефективність у цьому сенсі важко передбачити. На переконання Д. Гербста, саме Б. Джонсон, «без сумніву, є найбільш далекоглядним з нинішніх західних лідерів у питанні російської агресії в Україні» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/hto-bude-zamist-dzhonsona-prem-yerom-britaniji-i-yakoyu-bude-yogo-politika-ostanni-novini-50255686.html>).

Д. Гербст, зокрема, нагадав, що Б. Джонсон був першим західним лідером, який, розуміючи плани та підготовку Росії до війни, відвідав Україну. Велика Британія першою надала Україні озброєння, поки США роздумували, чи варто його постачати. «Тим самим Б. Джонсон направив політику Заходу в правильне русло. Я впевнений, що наступний прем'єр-міністр Великої Британії також підтримуватиме Україну. Але чи буде він таким же послідовним, прихильним до цієї мети та далекоглядним, ми не знаємо. Скоро побачимо», – резюмував Д. Гербст.

Отже, можна констатувати, що відставка Б. Джонсона більшою мірою є наслідком внутрішньополітичної ситуації у Великій Британії та не матиме визначального впливу на військово-політичну підтримку України. Судячи з усього, Велика Британія продовжить підтримувати нашу країну та дотримуватися запровадженої політики антиросійських санкцій, оскільки британські політичні еліти, як і суспільство загалом, демонструють єдність у питанні протистояння України російській агресії. Консервативна партія навряд чи прийме позицію прибічника політики умиротворення агресора, яка все ще присутня в головах окремих західноєвропейських лідерів. Водночас є певні сумніви в тому, що за нових реалій Лондон зуміє залишитися тим лідером, який задавав темп і був взірцем проукраїнської політики для всього західноєвропейського світу, яким він був за прем'єрства Б. Джонсона.

Ю. Якименко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Спроможність РФ продовжувати військові дії високої інтенсивності в оцінках політиків і експертів

Командування російської армії оголосило про завершення «оперативної паузи» та перехід до нового етапу наступальних дій на території України. Попереднє зниження активності бойових дій мало переваги для ЗСУ. Крім ротації військ, Україна намагалася збільшити нові надходження західної зброї та підготувати військових до її використання. На

думку експертів, кінцевий результат війни можуть визначити найближчі місяці.

Міністр оборони Російської Федерації С. Шойгу 16 липня провів інспектування російських угруповань військ «Південь» та «Центр», за підсумками якого в Міноборони РФ заявили про завершення «оперативної паузи» та наміри активізувати наступи «на всіх операційних напрямках» в Україні.

За повідомленням представника Головного управління розвідки Міноборони України В. Скібіцького, російські збройні сили готуються до нового етапу наступальних дій на території України. Він підкреслив, що підвищення їх активності із застосуванням тактичної авіації, штурмових вертольотів та артилерійських обстрілів спостерігається вздовж усієї лінії фронту. «Зараз однозначно йде підготовка до наступного етапу наступальних дій», – зазначив В. Скібіцький (URL: <https://news.liga.net/ua/all/news/gur-prokomentiroval-zayavleniya-shoygu-rf-odnoznachno-gotovitsya-k-novomu-etapu-nastupleniya>).

Коментуючи загрозу наступу з Білорусі, він підкреслив, що на сьогодні на прикордонних з Україною територіях Білорусі відбувається ротація військових, що означає збільшення присутності російських солдатів на цих територіях. Як повідомив В. Скібіцький, ударних угруповань військ на території Білорусі ГУР поки що не спостерігає, але не виключає, що, залежно від успіху росіян на фронті, може відбутися перегрупування російських військ для подальшого наступу.

Намір РФ про перехід до більш агресивної фази війни, на думку спостерігачів, може пояснюватися спробою відповісти на здатність ЗСУ до більш ефективного враження російських цілей на окупованих територіях внаслідок отримання Україною нових видів озброєння, зокрема високоточних ракетних систем «HIMARS» зі Сполучених Штатів Америки та артилерійських систем «Caesar» з Франції.

Спостерігачі констатують, що використання ЗСУ HIMARS істотно зменшило наступальний потенціал російської армії. «В Україні до цього не було можливостей для серйозної контрбатареїної боротьби, а тепер вже є», – зазначає британський експерт Л. Фрідман. За його словами, війна перейшла в перехідну фазу, де російській армії потрібно не тільки наступати, а й обороняти свої позиції, водночас ЗСУ налаштовується на контрнаступальні дії.

Використання HIMARS «порушило логістичні поставки снарядів та зменшило вогневу потужність росіян... і надало можливості українським військовим ефективніше відбивати наступ ворога», – підкреслює український військовий експерт П. П'ятаков (URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/chy-mozhe-rosiia-vse-taky-vyhraty-viinu-v-ukraini-ohliad-finantial-times>).

Вихід РФ з «оперативної паузи» розпочався з посилення артилерійських і ракетних ударів та серії обмежених наземних атак на північний захід від Слов'янська, на південний схід від Сіверська, уздовж

шосе Бахмут – Лисичанськ і на південний захід від Донецька. Експерти Інституту вивчення війни (ISW) відзначали при цьому, що активізація російських військ на цих напрямках навряд чи означатиме істотне зростання темпів наступу по всій лінії фронту.

«Ці штурми можуть свідчити про те, що російські війська намагаються відновити наступальні операції на Донбасі. Наступи все ще невеликі та здебільшого невдалі. Якщо оперативна пауза дійсно закінчилася, росіяни, найімовірніше, продовжуватимуть і розширятимуть наступальні дії», – ішлося у звіті ISW. Експерти також висловили припущення, що російські збройні сили, перш ніж відновити повномасштабну наступальну операцію, можуть вдатися до тактики чергування коротких пауз із посиленням бойових дій на кілька днів.

«Десятиденної оперативної паузи недостатньо для повного відновлення російських сил для широкомасштабних наступальних операцій. Але від російських військових, схоже, постійно вимагають відновити та продовжити наступальні операції, не чекаючи розумного відновлення достатньої бойової міці», – зазначали аналітики, прогнозуючи, що російський наступ буде нестабільним і може взагалі загальмувати (URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/rossiya-vozobnovlyayet-nastuplenie-operativnaya-pauza-podhodit-k-zaversheniyu-isw>).

При цьому, як констатувало видання CNN, попереднє зниження активності бойових дій мало відчутні переваги для ЗСУ. Крім ротації військ, Україна намагалася збільшити нові надходження західної зброї та підготувати військових до її використання.

«Схоже, що ми в певному “застой”, але це дуже нестійкий баланс, і ми не знаємо, у який бік він хитнеться. За лаштунками обидві вдаватимуться до відчайдушних зусиль з підготовки до майбутніх наступів», – цитує CNN директора європейської програми Центру стратегічних та міжнародних досліджень М. Бергманна. «Та сторона, яка скористається цим періодом більш ефективно, зможе перемогти, коли відновляться активні бойові дії», – резюмує видання (URL: <https://edition.cnn.com/2022/07/13/europe/ukraine-russia-next-stages-donetsk-intl/index.html>).

Міністерство оборони Великої Британії 15 липня прогнозувало, що, прагнучи відкрити собі шлях до Слов'янська та Краматорська, росіяни спробують окупувати Сіверськ, а потім Бахмут. Лінія Слов'янськ – Сіверськ – Бахмут, імовірно, стане «найгарячішою» ділянкою наступного масштабного наступу РФ, зазначали у свою чергу експерти Інституту вивчення війни.

«Є дві назви, які, на жаль, скоро стануть відомими як локації ключових битв на наступному етапі бойових дій – це Слов'янськ та Краматорськ», – вважає дослідник гібридних воєн у Міжнародному інституті стратегічних досліджень (IISS) С. Пурі. «Я підозрюю, що вони стануть наступними Сєверодонецьком і Маріуполем», – зазначає експерт. Глава військово-цивільної адміністрації Слов'янська В. Лях нещодавно також прогнозував,

що, «як тільки противник зможе проводити штурмові операції, він почне знищення інфраструктури і самого міста» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-zakinchitsya-viyna-v-ukrajini-eksperti-nazivayut-kilka-scenarijiv-50256727.html+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>).

Коментуючи перспективи наступу російської армії на Донбасі, британський військовий експерт Д. Бронк підкреслює: «Росіяни, як і раніше, фокусують свою основну увагу на цій невеликій території, тоді як українці, схоже, зосереджуються на просуванні вперед та створенні умов для прориву в Херсоні». За його словами, це «створить дійсно серйозну проблему для Росії». Якби ЗСУ вдалося повернути під контроль Херсонську область, це вдарило б по логістичних шляхах постачання російської армії, перерізало б її сухопутний міст у Крим і значно підняло б бойовий дух українських захисників, констатує експерт (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-zakinchitsya-viyna-v-ukrajini-eksperti-nazivayut-kilka-scenarijiv-50256727.html+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>).

У Міноборони Великої Британії 17 липня нагадали, що тиск українських військових на російську оборону на півдні триває, а нещодавно пролунали й політичні заяви про намір провести контрнаступальні операції, щоб витіснити російські війська з тимчасово окупованих південних територій. З посиланням на дані своєї розвідки Міноборони Великої Британії повідомило, що Росія серйозно сприймає загрозу контрнаступу ЗСУ на Півдні України, зміцнює оборонні позиції своєї армії, переміщуючи живу силу, техніку та засоби оборони в районі між Маріуполем і Запорізькою областю, посилює заходи безпеки в Херсоні й Мелітополі.

У звіті ISW за 16 липня також ішлося про те що, президент РФ імовірно віддав наказ військовому командуванню захопити Харків та неокуповану частину Харківської області, але успіх російських військ на цьому напрямку поки що малоімовірний. Водночас, на думку експертів, найближчими днями російська армія, можливо, буде активізувати спроби атак на півночі від Харкова (URL: <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-july-16>).

Більшість спостерігачів висловлюють думку, що кінцевий результат війни можуть визначити найближчі місяці. Протягом наступних кількох тижнів стане зрозуміло, «чи зможе Україна взяти на себе ініціативу і нав'язати Росії свої пріоритети, а не навпаки, і наскільки добре росіяни здатні реагувати на неухильне посилення української боєздатності», пише британський військовий експерт Л. Фрідман. «Якщо ж українські сили зможуть створити певний імпульс, ситуація може дуже швидко змінитися на їхню користь. Чи можуть українці перемогти? Так. Чи переможуть українці? Ще не ясно, але цю можливість не можна відкидати», – констатує експерт (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-mozhe-rozpochati-peregovori-fridman-pro-te-chi-peremozhe-ukrajina-u-viyni-novini-ukrajini-50255405.html>).

Напередодні завершення «оперативної паузи» видання CNN прогнозувало, що на наступному етапі війни РФ зосередиться на захопленні

території всієї Донецької області, а затягування бойових дій може призвести до зростання закликів з боку керівництва деяких країн Заходу до дипломатичного вирішення конфлікту (URL: <https://edition.cnn.com/2022/07/13/europe/ukraine-russia-next-stages-donetsk-intl/index.html>). Як підкреслювали спостерігачі, «оперативна пауза» мала на меті налагодження логістичних ланцюжків перед поновленням активних та масштабних бойових дій. Російські війська, скоріше, використовуватимуть ту ж тактику, що і в боях за Лисичанськ і Сєверодонецьк, – повільний наступ при масованому артилерійському тиску на позиції ЗСУ. При цьому деякі експерти вважають, що в умовах затягування війни зростатиме ймовірність того, що погіршення економічної ситуації в країнах Заходу матиме все більший вплив на рівень підтримки України, незважаючи на висловлювану західними лідерами рішучість у цьому питанні.

Економічний ракурс

О. Рябокони, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Урожай-2022 в Україні: прогнози і перспективи

Аграрії України в умовах війни і ведення жорстких бойових дій у південних і східних областях, дефіциту паливно-мастильних матеріалів, низкою логістичних та багатьох проблем іншого характеру розпочали жнива-2022 р. За даними мінагрополітики України станом на 15 липня, збирання ранніх зернових та зернобобових культур проведено на площі 1,2 млн га (10 %) при врожайності 29,3 ц/га, намолочено 3,6 млн т зерна нового врожаю, зокрема пшениці обмолочено 588,3 тис. га, при врожайності 28,8 ц/га намолочено 1,7 млн т; ячменю обмолочено 589,6 тис. га при врожайності 30,9 ц/га намолочено 1,8 млн т; гороху обмолочено 42,1 тис. га, при врожайності 18,4 ц/га намолочено 77,3 тис. т.

Загалом лідерами по обмолоту є сільгосптоваровиробники Одещини, які зібрали 39 % площ (404 тис. га) зернових та зернобобових культур, намолотили 982,8 тис. т зерна, Дніпропетровська область – обмолотили 24 % площ (252 тис. га), зібравши 709,5 тис. т зерна. Аграрії Миколаївщини зібрали 37 % площ (247 тис. га) і намолотили 679,2 тис. т зерна.

Крім того, аграрії 15 областей розпочали збирання озимого ріпаку, який обмолочено на площі 133,7 тис. га (11 %), намолочено 259,2 тис. т насіння при урожайності 19,4 ц/га.

Фахівці мінагрополітики, українські та міжнародні експерти в аграрній галузі оприлюднили низку прогнозів щодо нового врожаю зернових і олійних культур та перспектив експорту з України. Наприкінці червня міністерство аграрної політики очікувало, що цього року українські аграрії зберуть близько 65 млн т зернових та олійних культур, що майже на 40 % менше, ніж

було зібрано 2021 р., але зазначалося, що навіть ці показники можуть виявитися недосяжними через низку чинників ризику. Тоді перший заступник міністра агрополітики Т. Висоцький заявив, що цьогоріч аграрії можуть зібрати до 50 млн т зернових. «Звісно, це менше, ніж у попередні роки, коли ми звикли до 60–75–85 млн т. Але якщо взяти десятирічну історію, коли у нас було 40–45 млн, то це не є критичним», – зазначив Т. Висоцький.

Він також уточнив, що з цих 50 млн т зернових 18–20 млн т становитиме врожай пшениці, близько 24 млн т – кукурудзи, 5 млн т – ячменю.

Також, за словами Т. Висоцького, очікується, що у 2022 р. буде зібрано понад 15 млн т олійних культур, у тому числі близько 10 млн т соняшника, 2,5–2,8 млн т сої та близько 2,5 млн т озимого ріпаку (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/economy/promyshlennost/2022-06-25/popalo-zernuyishko-pod-kovanyiy-jernov-kakim-budet-novyiy-urojay-v-ukraine/46482>).

У середині липня міністр аграрної політики М. Сольський повідомив, що урожай пшениці становитиме 18–19 млн т. За його словами, це перевищить прогнозні показники при її посіві: «Новий урожай достатній, хоча він значно менший за минулорічний, але більший, ніж прогнозувалося при сівбі. Досить багато пшениці – у нас прогноз за нею 18–19 млн т, при тому, що багато ще не вивезено, а ми споживаємо на рік у 3–4 рази менше, ніж наразі збираємо. Збираємо нормально, з невеликим запізненням, але це зумовлено погодою», – розповів він. За словами міністра, за всіма засіяними в країні сільгоспкультурами очікується непогана врожайність. При цьому М. Сольський уточнив, що хоча нині немає факторів, які б на неї негативно впливали, проте не можна виключити їхньої появи в майбутньому, аж до моменту збирання врожаю.

За даними міністра, в порівнянні з минулим роком було посіяно на 25 % менше. Основна причина, яку назвав міністр – війна та окупація на південному сході держави (URL: <https://agropolit.com/news/24107-mikola-solskiy-ozvuchiv-prognoz-vrojaju-zernovih-u-2022-rotsi>).

Схожі оцінки валового збору врожаю прогнозують й експерти Українського клубу аграрного бізнесу. На їхню думку, цьогорічний сукупний урожай зернових може становити близько 50,4 млн т (2021 р. – 86 млн т). Загальний обсяг врожаю олійних культур прогнозується на рівні 16 млн т.

Зазначається, що найнижчі темпи зниження валового збору демонструють соя та ріпак. Це пов'язано з відносно невеликою масою врожаю в комбінації з високою ціною на нього, що полегшує логістичні питання при експорті. Тому частина аграріїв збільшила посіви під цими культурами.

Прогнози щодо окремих культур такі:

- пшениця – 18 млн т (2021 р. – 32,2 млн т);
- кукурудза – 25,7 млн т (2021 р. – 42,1 млн т);
- ячмінь – 5,2 млн т (2021 р. – 9,4 млн т);

- інші зернові культури – 1,4 млн т (2021 р. – 2,3 млн т).
- соняшник – 10,6 млн т (в 2021 р. – 16,4 млн т);
- соя – 3,0 млн т (2021 р. – 3,5 млн т);
- ріпак – 2,7 млн т (2021 р. – 2,9 млн т).

«Звісно, це значно нижчі показники, ніж минулого року, коли Україна отримала рекордний врожай, однак на це є об'єктивні причини. Валовий збір буде зменшено як за рахунок посівних площ, так і за рахунок врожайності», – заявила аналітик УКАБ С. Литвин.

За словами експерта, зменшення посівних площ відбулось через такі фактори:

- часткова окупація російськими військами частини територій України;
- територіальна близькість до бойових дій;
- неможливість здійснення сівби через заміновані поля та пошкоджену матеріально-технічну базу на територіях, що були звільнені;
- врожайність також очікується нижчою на 10 % від середніх показників через недотримання всіх технологічних процедур.

«Аграрії через неможливість здійснювати подальший експорт та зниження цін на основні культури на внутрішньому ринку не мають достатньо коштів для закупівлі добрив, ЗЗР та інших складових високої врожайності. Виключення становлять хіба що озимі культури, які встигли підживити на більшості територій до початку війни і там очікується зниження врожайності на 5 %. Та й стан озимих культур зараз добрий», – додає С. Литвин.

При цьому експерти стверджують, що вирощених зернових та олійних культур буде достатньо для задоволення внутрішніх потреб українців, а також для часткової реалізації на експорт. Головне, щоб експорт відновився до попередніх обсягів і аграрії мали достатньо фінансових можливостей для проведення наступної посівної (URL: <https://latifundist.com/novosti/59201-stali-vidomi-pershi-prognozi-tsogorichnogo-vrozhayu-v-ukrayini>).

За словами аналітика Argus Media О. Єрьоміна, основним «пшеничним регіоном» у воєнному агросезоні 2022 р. стане Одеська область. Також значно збільшилася доля Дніпропетровської та Кіровоградської областей. «Є великі сумніви, що Україна зможе зібрати врожай у Луганській та Херсонській областях. За нашим прогнозом, у Харківській області збиральна кампанія під контролем України проходитиме тільки на 50 % площ пшениці», – зазначив експерт.

На його думку, за гіпотетичним прогнозом, із 6 млн 730 тис. га пшениці засіяної цього року, під контролем України збиральна кампанія проходитиме тільки на 4,4 млн га. На тимчасово окупованих територіях, наразі не підконтрольних Україні, пшениця може бути зібрана з площі 1,4 млн га. Таким чином, загальна збиральна площа на підконтрольних і непідконтрольних територіях може становити 5,74 млн га.

Аналітик прогнозує, що середня врожайність пшениці на підконтрольних Україні територіях становитиме 4,14 т/га. Отже, на

підконтрольних територіях Україна в 2022 р. може зібрати з площі 4,4 млн га близько 18,1 млн т пшениці.

«На непідконтрольних територіях теж буде проходити збиральна кампанія. За нашим гіпотетичним прогнозом, там може бути зібрано близько 3,7 млн т пшениці з середньою врожайністю 2,8 т/га. Для порівняння, п'ятирічна середня врожайність у минулі роки в цих 5 областях становила 3,5 т/га», – зауважив О. Єр'омін (URL: <https://superagronom.com/news/15617-analitiki-sprognozuvali-valoviy-zbir-ta-urojajnist-pshenitsi-v-ukrayini-u-2022-rotsi>).

Водночас Міністерство сільського господарства США (USDA) у липневому звіті скоротило порівняно з червневим прогнозом урожаю української пшениці у 2022/2023 маркетинговому році (МР) на 2 млн т – до 19,5 млн т, при цьому оцінку її експорту збережено на рівні 10 млн т.

«Виробництво в Україні знижено на 2 млн т – до 19,5 млн за рахунок скорочення посівних площ, як зазначено у наданій урядом країни статистиці», – зазначається в звіті Мінсільгоспу США.

Згідно з липневим звітом USDA, на 1 млн т знижено оцінку внутрішнього споживання пшениці в Україні – з 11,2 млн т до 10,2 млн т, зокрема для корму – з 6 до 5 млн т.

Крім того, з 6,01 млн т до 5,24 млн т скорочено прогноз перехідних залишків на кінець поточного маркетингового року порівняно з 5,84 млн т на його початок.

Мінсільгосп США в новому прогнозі зберіг прогноз експорту кукурудзи з України в 2022/2023 МР на рівні 9 млн т, а її врожаю – 25 млн т. При цьому прогноз її внутрішнього споживання в Україні також залишено на колишньому рівні 10,7 млн т.

Згідно зі звітом, загалом прогноз урожаю фуражного зерна в Україні на 2022/23 МР збережено на рівні 31,76 млн т, а його експорту – 10,83 млн т (URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/845522.html>).

Наведені фахівцями цифри майбутнього врожаю справді виглядають досить скромно. Особливо на тлі показників 2021 р., які стали для нашої країни рекордними. Минулого року в Україні було зібрано 106,6 млн т зернових та олійних (84 млн т зернових та 22,6 млн т олійних). У 2020 р. врожай був гіршим – 65,4 млн т зернових і 18,5 млн т олійних, але й він суттєво більший, ніж той, що планується на цей рік.

Проте, наприклад, у 2018 р. українські аграрії зібрали всього 24,6 млн т пшениці, 13,7 млн т соняшника та 2,6 млн т ріпаку, і це – ненабагато більше, ніж мінагрополітики планувало цього року.

Але чи є реалістичним у принципі прогноз міністерства з огляду на те, що війна триває, а отже, всі ризики, пов'язані з нею, зберігаються?

За словами члена Економічного дискусійного клубу О. Пендзина, враховуючи те, що озвучені мінагрополітики цифри приблизно на 40 % менші порівняно з показниками минулого року, можна говорити про те, що прогноз урожаю-2022 є цілком реалістичним. «Основна територія, яка дає

нам зернові, це – центр України: Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області, а також Дніпропетровська, Миколаївська, північ Одеської. Там проблем немає. І якщо на цих територіях не буде прямих військових дій, урожай зберуть», – зазначив він.

Експерт з питань агропромислового комплексу І. Томич менш оптимістичний із цього приводу: «Виходячи з того, що сьогодні на полі, ці орієнтири можна взяти до уваги, – зауважив він. – Але з огляду на те, що буде фактично зібрано, – я поставив би їх під сумнів». За його словами, основним фактором, який може негативно вплинути на збирання врожаю, є фактор бойових дій, які продовжуються: «Яке поле буде обстріляно, підпалено, де буде знищено техніку, – ніхто сказати цього не може. І це – найбільший ризик втрати частини врожаю».

Не секрет, що РФ робить усе можливе, аби позбавити Україну заробітку на продажі аграрної продукції. Російські війська продовжують обстрілювати об'єкти української аграрної інфраструктури та займаються крадіжкою зерна на окупованих територіях. Як зазначив експерт Центру досліджень продовольства та землекористування «KSE Institute» Р. Нейтер, орієнтовна загальна вартість викрадених Росією зернових та олійних культур в Україні становить понад 600 млн дол. «Ми бачимо все більше доказів того, що РФ краде наше зерно з окупованих регіонів України: з Херсонської області, із Запорізької області. Орієнтовна вартість цього викраденого зерна та олійних культур – понад 600 млн дол.», – заявив він.

Наразі загальна сума збитків і втрат через війну в сільському господарстві, за оцінками Центру досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр), становить 27,6 млрд дол., з яких найбільшою категорією є збитки через незібрані озимі культури (1,4 млрд дол.) та знищена техніка (926 млн дол.).

За оцінкою Р. Нейтера, станом на тепер втрачено зерносховищ сукупною місткістю в 4 млн т (пошкоджені або повністю знищені). Ще частина зерносховищ знаходяться в окупованих регіонах і до них немає повного доступу.

У свою чергу керівник KSE Агроцентру М. Богонос зазначила, що за сценарієм необмеженого експорту, український аграрний сектор продовжить функціонувати за більш-менш звичним трендом, незважаючи на зменшення площі ріллі та вищі ціни на добрива та дизель. Проте, якщо експорт буде обмеженим до 1,5 млн т на місяць, то ситуація буде протилежною. «У 2022 р. ми очікуємо певний спад виробництва та значне зменшення кількості експорту зерна. Це призведе до необхідності довгострокового зберігання 45 % урожаю пшениці, 50 % урожаю ячменю та 30 % урожаю кукурудзи», – повідомила експерт.

За її словами, якщо виробники цих експортноорієнтованих культур не зможуть експортувати свій урожай, у них буде дуже мало коштів для продовження виробництва у 2023 р. У кращому випадку, виробники зможуть задовольнити потреби лише внутрішнього ринку, який є досить невеликим.

Таким чином, Україна ризикує втратити до 10 % свого ВВП, якщо експорт зерна не буде відновлений до рівня 2021 р. «Якщо зерно не експортуватиметься, ми побачимо серйозні зміни в структурі нашого агровиробництва та аграрного сектору загалом. Виробники переорієнтуються на інші культури. Виробництво соняшнику, пшениці, кукурудзи та ячменю впаде до задоволення лише внутрішнього попиту, в рази меншого за попит на світовому ринку, який український аграрний сектор задовольняв досі», – резюмувала М. Богонос (URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/rosiya-vikrala-z-ukrajini-zernovih-i-oliynih-kultur-na-ponad-600-milyoniv-kse-novini-11901681.html>).

Проблеми з реалізацією продукції для аграріїв цілком імовірні. Пов'язані вони насамперед із тим, що РФ блокує українські порти, з яких неможливо вивезти продовольство на експорт. Якщо блокада продовжиться, новий урожай спіткає та ж сама доля.

Ситуація ускладнюється тим, що в Україні не вистачає потужностей для зберігання зерна. Україна через тимчасову окупацію окремих районів та обмежені експортні можливості може стикнутися з браком складських приміщень для сховища зерна. Про це заявив заступник міністра аграрної політики М. Дмитрасевич.

За його словами, до початку російської агресії 24 лютого Україна мала такі сховища в обсязі 75 млн т. Але після початку війни, внаслідок руйнувань та тимчасової окупації територій, ця потужність скоротилася до 60 млн т. З урахуванням перспективи нового врожаю, Україні бракуватиме складських приміщень обсягом 10–15 млн т зерна. Україна має намір компенсувати таку нестачу через зведення тимчасових модульних сховищ та використання пластикових контейнерів, але звертається до європейських партнерів із проханням надати свої сховища, особливо на головних транспортних шляхах, для тимчасового зберігання української продукції.

«Єдиним рішенням для поновлення експорту українського продовольства та для того, щоб уникнути поглиблення глобальної продовольчої кризи, є нанести поразку російським військам та повністю розблокувати українські порти, забезпечити регулярне судноплавство. Жодні інші тимчасові заходи та гуманітарні коридори не вирішать цього питання, оскільки в умовах війни вартість поставок та страхування буде надто високою, в той час як ситуація у Чорному морі залишатиметься вкрай небезпечною», – наголосив представник уряду України.

Він нагадав, що через російську блокаду українських морських портів понад 20 млн т українського зерна не потрапили на світовий ринок. Блокада портів драматично скоротила експортні можливості України. У березні обсяг експорту становив 200 тис. т, квітні – 1 млн т, травні – 1,8 млн т зерна, червні – 2,17 млн т, при цьому зауважимо, що до початку війни такий обсяг експорту становив 5–6 млн т зерна на місяць.

За словами М. Дмитрасевича, за всіх тимчасових заходів поточний рівень вивезення українського зерна на зовнішні ринки максимально може

сягнути 2,2–2,4 млн т зерна (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3506717-ukraini-moze-ne-vistaciti-shovis-dla-1015-miljoniv-tonn-zernanovogo-vrozau.html>).

Проте останнім часом декілька факторів додали обережного оптимізму щодо можливості збільшення обсягів експорту українського зерна минулорічного врожаю.

По-перше, завдяки звільненню від російських військ острова Зміїний став можливим прохід суден гирлом Бистре до українських дунайських портів «Ізмаїл», «Рені» та «Усть-Дунайськ». Як повідомляє міністерство інфраструктури, за останній тиждень близько двох десятків суден пройшли через гирло Бистре. Ще понад 90 суден чекають на рейді каналу Суліна своєї черги аби зайти саме в українські порти. Усього на рейді румунського каналу Суліна 135 суден.

«Плануємо зберігати такий темп. Відновлення судноплавства цим каналом важливий крок, що також дозволить розвантажити рейд каналу Суліна та прискорити експорт зернових. На жаль, наразі його пропускна здатність та організація роботи на цьому каналі дають змогу приймати лише чотири судна при необхідності щонайменше вісім суден на добу», – повідомив заступник міністра інфраструктури Ю. Васьков.

За його словами, паралельно з цим міністерство веде переговори з румунськими колегами та представниками Єврокомісії стосовно збільшення кількості проходжень через Сулінський канал. «За цих умов та наявності шляху через гирло Бистре очікуємо, що протягом тижня скупчення суден на рейді буде ліквідоване та ми зможемо наростити щомісячний експорт зернових на 500 тис. т», – додав Ю. Васьков (URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/uzhe-16-suden-zayshli-do-portiv-ukrajini-pislya-zvilnennya-zmijinogo-ponad-90-chekayut-na-reydi-novini-ukrajina-11900739.html>).

На сьогодні через блокаду морських портів, на які до повномасштабного вторгнення припадало орієнтовно 80 % експорту аграрної продукції України, вивезення продовольства відбувається виключно через Дунайські порти, залізничні та автомобільні пункти пропуску на західних кордонах. Їхньої пропускної здатності наразі недостатньо для повноцінної заміни морських портів. Зокрема, в червні наявними логістичними маршрутами вдалося експортувати орієнтовно 2,5 млн т продукції, водночас місячна потреба в експорті такої продукції становить до 8 млн т.

По-друге, нещодавно представники України, ООН, РФ та Туреччини під час перемовин у Стамбулі домовилися про деблокаду трьох українських портів для експорту зерна.

За інформацією видання «Wall Street Journal», сторони попередньо узгодили такий механізм: зерно може відправлятися з трьох українських портів у конвоях у супроводі українських кораблів, одночасно діятиме режим припинення вогню для захисту суден у географічних межах. Частково

проведуть розмінування. Імовірно, йдеться про розблокування морського порту Одеси, а також сусідніх портів: Чорноморського та «Південного».

Як зазначає WSJ, Військово-морські сили Туреччини перевірятимуть порожні кораблі, які прибувають в українські порти. Росія раніше наполягала на одноосібній перевірці, аби «унеможливити транспортування західної зброї морем».

Сторони домовилися, що ООН створить командно-контрольний центр у Стамбулі для моніторингу рівня загрози для суден. Проте сторонам переговорів залишається узгодити технічні деталі, зокрема нюанси розмінування портів.

Водночас джерело WSJ наголошує, що говорити про неминучість підписання домовленостей зарано, адже В. Путін все ще не дав «зелене світло» на це своїй делегації (URL: <https://www.wsj.com/articles/ukraine-russia-turkey-and-u-n-hold-talks-on-exporting-grain-blockaded-by-war-11657721132>).

Турецьке видання «Yeni Şafak» заявило про те, що коридор для експорту агропродукції з України по Чорному морю може запрацювати найближчим часом.

Після чотирьохсторонньої зустрічі між РФ, Україною, ООН і Туреччиною міністр оборони Туреччини Х. Акар заявив, що обговорення були «позитивними та конструктивними», всі сторони погодилися створити координаційний центр у Стамбулі для сприяння експорту українського зерна (URL: <https://www.yenisafak.com/en/world/progress-made-on-ukraine-grain-deal-at-istanbul-talks-russia-3648693>). Керівник Офісу Президента А. Єрмак уточнив подробиці чотиристоронніх переговорів у Стамбулі щодо експорту українського зерна у власному телеграм-каналі. «Безпека України в Чорному морі – пріоритет у питанні відновлення експорту української агропродукції. Саме тому Україна запропонувала сформувати базовий алгоритм функціонування навігації в Чорному морі. Це дозволить забезпечити експорт українського зерна та гарантуватиме продовольчу безпеку мільйонам людей по всьому світу», – зазначив А. Єрмак.

Він також повідомив, що за результатами зустрічі сторони домовились сформувати Спільний координаційний центр під егідою ООН, він буде розташований в Стамбулі. «Його завданням буде здійснення загального моніторингу та координації безпечної навігації у Чорному морі», – пояснив керівник ОП.

Генеральний секретар ООН А. Гутерріш теж сподівається на підписання угоди щодо експорту українського зерна наступного тижня, повідомляє CBS News.

А. Гутерріш підкреслив, що в Стамбулі «ми побачили критичний крок вперед до забезпечення безпечного та надійного експорту українських харчових продуктів через Чорне море».

Проте, за даними CBS News, чиновники в Україні та Росії налаштовані не так оптимістично. РФ стверджує, що затримка експорту зерна в українських портах пов'язана з тим, що Україна заміняла порти. Країна-

агресор заявила, що не нападатиме на судна в коридорах, встановлених для експорту зерна. Умова РФ полягає в тому, щоб вона перевіряла судна для запобігання будь-яким спробам контрабанди зброї в Україну. При цьому президент РФ В. Путін ще не підписав угоду.

Туреччина заявила, що угода передбачає спільний контроль для перевірки вантажів і забезпечення безпеки чорноморських коридорів шляхом формування координаційного центру.

Українські чиновники підкреслюють, що Росія блокує чорноморські порти й перешкоджає експорту (URL: <https://www.cbsnews.com/news/unhopeful-grain-export-deal-ukraine-russia-skeptical>).

Європейський Союз теж сподівається, що за допомогою ООН вдасться знайти швидке рішення, що дасть змогу забезпечити експорт українського зерна. Про це в блозі на сайті Європейської служби зовнішніх дій написав високий представник ЄС Ж. Боррель.

«Стосовно вигаданого або реального впливу наших санкцій на треті країни, зокрема африканські, які значно залежать від російського й українського зерна та добрив. Дуже чітко зрозуміло, де полягає відповідальність за продовольчу кризу. Наші санкції не спрямовані проти російського експорту зерна або добрив. Дотепер саме російська агресія та її блокада в Чорному морі не дозволяє Україні експортувати зерно», – зазначив Ж. Боррель.

Він наголосив, що переговори під егідою генерального секретаря ООН дозволять швидко розв'язати цю проблему. «Я поінформував своїх африканських колег, що ми готові допомогти їм у подоланні будь-яких ускладнень, з якими вони можуть стикнутися в зв'язку з нашими санкціями. І водночас закликав їх не дозволити обдурити себе брехнею та дезінформацією з боку російської влади щодо цієї теми», – додав Ж. Боррель (URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/sanctions-against-russia-are-working_en).

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що в умовах продовження російської агресії проти України, окупації частини території, блокування експорту українського зерна морським шляхом, обстрілів об'єктів української аграрної інфраструктури, підпалів збіжжя тощо орієнтовна сума збитків і втрат аграрного сектору оцінюється близько 28 млрд дол. За консенсус-прогнозом фахівців галузі цього року в Україні, за відносно сприятливих умов і факторів очікується валовий збір близько 65 млн т зернових та олійних культур, що майже на 40 % менше врожаю 2021 р. Цього обсягу вистачить як для внутрішнього споживання (за умови якісного функціонування логістики та потужностей зі зберігання і переробки агропродукції), так і для експорту зернових і олійних за кордон, хоча й в значно нижчих масштабах, ніж у минулі роки. У ситуації, що наразі склалася, непересічне значення для продовольчої безпеки не тільки України, а й інших країн світу матиме якісний результат міжнародних зусиль із розблокування й безпеки морських шляхів експорту української аграрної продукції.

Ринок української робочої сили під впливом повномасштабного військового вторгнення Росії

(Закінчення. Початок у № 6)

Аналіз повідомлень ЗМІ доповнює уявлення щодо проблем, пов'язаних із практикою працевлаштування українських біженців за кордоном. У першій частині матеріалу, що була опублікована у № 6 журналу «Україна: факти, події, коментарі», зазначалося, що найбільшим іноземним реципієнтом українських біженців є Польща. Однак протягом багатьох років Польща є і найбільшим реципієнтом українських трудових мігрантів. Однак цього року, через повномасштабну військову агресію Росії проти України, кількісні та якісні характеристики контингенту українських заробітчани істотно відрізняться від аналогічних характеристик минулих років. Це, як зазначалося вище, пов'язано зі статево-віковими та іншими відмінностями між контингентами нинішніх українських біженців й українських трудових мігрантів минулих років у Польщі.

Зокрема, цього року в Польщі, вочевидь, бракуватиме працівників чоловічої статі з України. Наприклад, за інформацією ЗМІ, через російську війну проти України польські будівельні компанії втратили до 40 % працівників, оскільки українські чоловіки масово поверталися в Україну як добровольці. Також бракує робочої сили і в польських перевізників, оскільки до 1/3 водіїв становили українці.

За таких обставин польська влада вживає заходи щодо залучення в польську економіку, як робочої сили, українських біженців. Наприклад, як повідомила 8 червня очільниця Закладу соціального страхування (ZUS) професор Г. Усцінська, «дані Міністерства праці та соціальної політики показують, що приблизно 209 тис. біженців з України легально працюють у Польщі». «Це люди, які перебувають на обліку на соціальне або медичне страхування, які раніше не були зареєстровані. Серед новозареєстрованих громадян України переважали жінки, які становили 69 % від загальної кількості, – зазначила вона. – Про біженців найчастіше повідомляють за договором доручення (70 % серед жінок, 58 % серед чоловіків), потім за трудовим договором (29 % серед жінок, 42 % серед чоловіків). Інші форми працевлаштування, зокрема ведення бізнесу, є маргінальними». Очільниця установи зазначила, що найбільше жінок зайнято в адміністративних послугах і допоміжній діяльності (37 %), а чоловіків – у будівництві (29 %). «Найчастіше жінки приймаються на просту роботу (51 %). Серед чоловіків переважають промислові робітники та ремісники (38 %), а найпоширеніша професія – помічник-будівельник, цим займаються 9 % чоловіків», – додала очільниця установи.

Дещо пізніше міністр сім'ї та соціальної політики М. Мальонг в інтерв'ю Польському пресагентству зазначила, що понад 1,2 млн біженців з України мають номер PESEL, половина з них – діти, а понад 500 тис. люди, переважно жінки, працездатного віку. Як повідомила міністр, у Польщі почали працювати понад 240 тис. українських біженців. «Можна сказати, що кожен другий знайшов роботу», – зазначила вона. На питання, у яких галузях біженці найчастіше знаходять роботу, М. Мальонг пояснила, що це в основному сфера торгівлі, послуги догляду та склади. «Це зовсім інший профіль, ніж до початку війни, коли в Польщі були переважно чоловіки, які працювали у важкій промисловості», – зазначила вона.

Також «Польське радіо» ще на початку травня повідомляло, що в Любліні (схід Польщі) відбувся ярмарок праці для біженців з України. Свою пропозицію представили понад 30 компаній з усього Люблінського регіону. Роботодавці шукали, серед іншого, кухарів, перукарів та працівників сфери інформаційних технологій.

Водночас якась частина українських біженців (щоправда, невідомо, яка саме) певною мірою працює у сфері тіньової зайнятості польської економіки, тобто без офіційного оформлення відносин своєї трудової або підприємницької діяльності. Однак через статево-вікову структуру контингенту українських біженців масштаби такої зайнятості найвірогідніше значно менші, ніж вони були в роки традиційної трудової міграції українців до Польщі.

На певні зростання обсягів і певну зміну структури української робочої сили в польській економіці можна очікувати у III кварталі нинішнього року завдяки приїзду наших громадян, в основному жінок, на збір врожаю плодово-овочевих культур у місцевих сільськогосподарських підприємствах. Утім, на значне зростання кількості чоловіків-заробітчани з України в Польщі цього року розраховувати не варто через вікові обмеження на виїзд чоловіків з України на період запровадження воєнного стану.

Другою країною-реципієнтом за кількістю прийнятих українських біженців є Німеччина. Причому і в минулі роки до Німеччини прямувало багато українських трудових мігрантів. Нинішнього року до ФРН прибуватиме менше українських чоловіків через вікові обмеження на їх виїзд з України на період запровадження воєнного стану. Тому цього року контингент української робочої сили на німецькому ринку праці в основному формуватиметься за рахунок тих наших співвітчизників, які ще до 24 лютого 2022 р. працювали в Німеччині та тієї частини прибулих, починаючи з 24 лютого українських біженців, які знайдуть роботу у ФРН.

Однак й умови попиту на українську робочу силу в Німеччині дещо відмінні від аналогічного попиту в Польщі. Як зазначає, наприклад, кореспондент Deutsche Welle (DW), «формально кожен український біженець автоматично отримує право на працевлаштування в Німеччині, отримавши дозвіл на проживання за параграфом 24 німецького міграційного закону. Однак знайти роботу – не так уже й просто, особливо без знання німецької

мови». Саме значно більший, ніж у Польщі, мовний бар'єр є вагомою перепорою для працевлаштування українських біженців у Німеччині.

Щоправда, як свідчить нинішній досвід окремих українських біженців, для деяких робочих місць, як правило, тих, де нема потреби у високій кваліфікації працівників, стримуюча роль незнання німецької мови українським працівником значно зменшується. Так, кореспондент DW наводить приклад жінки з двома дітьми, яка приїхала до ФРН з Києва й «працює у великій пекарні, яка виготовляє напівфабрикати. Її робота, зокрема, полягає в пакуванні булочок, але завдання часто змінюються, іноді доводиться піднімати важкі предмети. Говорити на роботі їй багато не доводиться, а якщо є питання, то допомагають польсько- та російськомовні колеги. Тим не менше українка планує вчити німецьку мову, незалежно від того, чи повернеться незабаром до України, чи ні» (URL: <https://www.dw.com/uk/yaki-shansy-u-bizhentsiv-z-ukrainy-na-nimetskomu-rynku-pratsi/a-61663024>).

Причому в Німеччині «почати працювати одразу можна лише за так званими нерегламентованими професіями, які не потребують державного допуску. До них належать, наприклад, автомеханік, продавець, бухгалтер, офіс-менеджер, перукар, програміст, економіст, біолог, математик. Загалом таких професій у Німеччині понад 300. Для роботи за цими професіями не потрібне формальне визнання документів про освіту. Однак іноземцям можна замовити оцінку диплома в Центральному відомстві з питань іноземної освіти (ZAB) та отримати сертифікат. У ньому вказується здобута кваліфікація, рівень німецької освіти, якій вона відповідає, та еквівалент професії в Німеччині. З таким документом роботодавцю легше зрозуміти, чи підходить претендент. Подати заявку можна онлайн або поштою. Обійдеться сертифікат у 200 євро.

Інша справа – регламентовані професії, тобто ті, стосовно яких існують законодавчі розпорядження та держстандарти в підготовці кадрів. Стосується це здебільшого галузей медицини та освіти, наприклад лікарів, медсестер, фахівців з догляду за старими, акушерок, аптекарів, ветеринарів, вчителів, вихователів, архітекторів, піротехніків, авіадиспетчерів, інженерів, суддів, юристів. Для таких спеціальностей необхідне підтвердження диплома. Лише після цього видається дозвіл на трудову діяльність.

Загальних даних про те, скільки українців нині звертається за підтвердженням дипломів, наразі немає. Але в тому ж таки дослідженні інституту IW вказується, що ще до війни порівняно з вихідцями з інших країн кількість заявок про визнання професійної кваліфікації від українців у Німеччині була високою. З 2016 по 2020 р. близько 6 тис. 200 осіб подали заяви, і лише 7 % з них отримали відмову (URL: <https://www.dw.com/uk/yak-bizhentsiam-z-ukrainy-vlashtuvatysia-na-robotu-v-nimechchyni/a-61913534>).

Водночас німецькі ЗМІ зазначають, що, «за даними опитувань, понад 70 % тих, хто втік від війни з України до Німеччини, має вищу освіту. І, як показує нове дослідження Інституту німецької економіки в Кельні (IW),

українські біженці мають хороші шанси на німецькому ринку праці». До того ж у Німеччині вже давно бракує людей з професійно-технічною освітою. З іншого боку, за рахунок українських трудових мігрантів на німецькому ринку праці закривається значна кількість вакансій водіїв-далекобійників і медичних сестер.

Причому й німецький бізнес вживає відповідних заходів для залучення українських біженців, як робочої сили, до своєї підприємницької діяльності. Так, за словами керівника відділу кадрів Німецької залізниці (Deutsche Bahn) М. Зайлера, у концерні «постійно відкрито від 3 тис. до 4 тис. вакансій». Deutsche Bahn уже прийняла на роботу перших українських біженців – інженерів-будівельників, співробітників служби телефону гарячої лінії або IT-фахівців.

Крім того, концерн «Siemens» планує програми інтеграції біженців у виробничий процес, наприклад шкільні та професійні стажування або класи з професійною орієнтацією з вивченням німецької мови. Центральне об'єднання німецьких ремісників (ZDH) оголосило про те, що в короткостроковій перспективі йдеться насамперед про гуманітарну допомогу, а не про набір кваліфікованих кадрів.

Для успішної інтеграції на ринку праці потрібна передусім професійна кваліфікація та великий інтерес біженців до працевлаштування. «Багато біженців мають, наприклад, медико-технічну кваліфікацію, це відкриває перед ними двері до медичних закладів та загалом у сфері охорони здоров'я», – заявив представник ZDH.

Водночас приплив потужного контингенту українських біженців також породжує певні проблеми на ринку праці ФРН. Вочевидь у деяких його сегментах може посилюватися соціальне напруження, зростати конкуренція серед працівників, певне порушення прав найманих працівників. Так, німецька профспілка працівників будівельного, аграрного та екологічного секторів (IG Bau) у квітні застерегла від експлуатації біженців з України як дешевої робочої сили. Це пов'язано з тим, що наприкінці березня м'ясопереробна компанія «Tönnies» потрапила під шквал критики після того, як політичний тележурнал «ARD Panorama» повідомив, що компанія на польсько-українському кордоні намагалася найняти біженців як помічників на виробництві, тобто дешеву робочу силу. Представники Tönnies заперечують будь-які корисливі наміри.

Зі свого боку голова правління Об'єднання німецьких профспілок (DGB) Я. Фахімі закликала державу не розглядати українців як розв'язання проблеми нестачі кваліфікованих працівників у Німеччині, оскільки неможливо передбачити, як довго вони будуть у ФРН. «Той, хто думає, що проблему кваліфікованих робітників у Німеччині можуть вирішити українці, помиляється, – зазначила Я. Фахімі, засудивши такий підхід. – На сьогодні головне – допомогти біженцям, серед яких багато добре освічених людей, яких можна швидко та легко інтегрувати у німецький ринок праці. Це

збагачення для нас і для біженців» (URL: <https://www.dw.com/uk/profspilky-narikaiut-na-biurokratiiu-u-frn-dlia-intehratsii-bizhentsiv-z-ukrainy/a-61891393>).

Утім, якою саме мірою залучення українських біженців може посприяти поліпшенню ситуації на німецькому ринку праці, поки важко оцінити. З одного боку, на ринку праці ФРН з'явився багатотисячний контингент потенційних освічених працівників різного фаху та кваліфікації. З іншого, як зазначають німецькі ЗМІ, «не завжди зрозуміло найголовніше – чи хочуть люди, які втекли від війни в Україні, залишатися в Німеччині, чи варто їм розпочинати процес підтвердження диплому та пошуку роботи».

Як зазначалося вище, третьою за кількістю прийнятих українських біженців країною-реципієнтом у Європі є Чехія. Причому, «за даними МВС, вихідці з України становлять 30 % іноземців, які постійно або тимчасово проживають у Чехії. Загалом у бюро з працевлаштування перебувало на обліку понад 195 тис. 100 співробітників з України у грудні 2021 р. та ще на 3 тис. 400 побільшало у січні 2022 р. Українці становлять понад чверть іноземної робочої сили в Чехії. Це впливає із статистичних даних щодо працевлаштування іноземців, які публікує дирекція Бюро з працевлаштування. За наявними даними, приблизно кожний 20-й працівник у Чехії родом з України».

Як зазначають чеські ЗМІ, «часи, коли українських працівників можна було зустріти виключно у низькокваліфікованих професіях, давно минули. Сьогодні співробітники з України в Чеській Республіці дедалі частіше виконують роботу, яка потребує певного рівня кваліфікації, причому не лише у сферах будівництва, машинобудування, логістики, а й у галузі охорони здоров'я, соціальних служб, сфери послуг, гастрономії». Утім, найбільше українців у Чеській Республіці працюють у будівельній сфері. Саме в ній працевлаштовано найбільше чоловіків, жінки працюють переважно в гастрономії, готельному бізнесі та охороні здоров'я (URL: <https://ruski.radio.cz/ukraincy-uezzhayut-zashchishchat-rodinu-postradaet-li-cheshskaya-promyshlennost-8740820>).

За даними Спілки підприємців у будівельній галузі, на будівництвах у Чехії працює близько 20 тис. українських працівників, тобто близько 10 % усіх українців, працевлаштованих у цій країні. На початку вторгнення російських військ чеські будівельні компанії побоювалися відпливу українських працівників з будівельних майданчиків, оскільки чоловіки працездатного віку отримували повістки з призову до армії. Однак виклик на військову службу стосувався не всіх. Більшість працюючих у сфері будівництва, за даними сайту «Seznam», залишилися на своїх робочих місцях. Хоча проблема з укомплектуванням кадрами в будівельній галузі, на думку чеських фахівців, ще може виникнути.

«До війни українці, які працювали в країні, через деякий час поверталися додому, а приїжджали змінники. Ті, хто мав їх змінити, до Чехії не приїхали, бо вони термінові. За моєю оцінкою, з будмайданчиків поїхало до 10 % робітників з України», – зазначив виданню «SZ Vyznys» керівник

проєкту «Metrostav» В. Горачек. Повідомляється також, що «тим українцям, які поїхали воювати на батьківщину, компанія “Metrostav” виплачуватиме 80 % зарплати протягом півроку, потім їм нададуть неоплачувану відпустку» (URL: <https://ruski.radio.cz/ottoka-ukrainskih-rabotnikov-so-stroek-chehii-pokane-proizoshlo-odnako-8748354>).

На початку квітня чеські ЗМІ повідомили про серйозне занепокоєння місцевих аграріїв щодо вірогідної нестачі сезонних українських працівників для збору врожаю плодово-овочевих культур через повномасштабну агресію Росії проти України. Щоправда, з того часу нових публікацій на цю тему на сайті «Чеського радіо» не з'являлося, що дає підстави припустити, що гострота проблеми нестачі сезонних працівників в аграрному секторі Чехії значно зменшилася. Відбулося це за рахунок прибуття сезонних працівників з України чи з інших держав, поки достеменно невідомо. Але, враховуючи зміни в характері та географії бойових дій в Україні у квітні – червні, а також те, що значну частину сезонних працівників для збору врожаю плодово-овочевих культур становлять жінки, то можна припустити, що такий попит в аграрному секторі Чехії був задоволений, хоча б частково, за рахунок громадян України.

На початку травня стало відомо, що через припинення набору персоналу в Україні та Білорусі компанії не зможуть забезпечити чеські організації рядом кваліфікованих кадрів у сфері промислового виробництва, автомобілебудування, логістики та будівництва. Зокрема, залишаться вакантними місця зварювальників, ливарників, слюсарів, електриків, операторів верстатів із ЧПУ та наладчиків, повідомив 2 травня інформгентству «ЇТК» М. Мало, директор відділу підбору персоналу Grafton Recruitment. Він пропонує у зв'язку з дефіцитом трудових ресурсів задуматися про потенціал з Азії, а з пострадянських країн – Молдови, Казахстану, Грузії.

Цілком закономірно, що за таких обставин чеський бізнес розглядає залучення українських біженців як одне з джерел робочої сили для своїх підприємств. Зокрема, ще на початку березня цього року, «згідно з опитуванням Економічної палати, на даний момент 120 компаній з Південної Чехії виявили інтерес до працевлаштування біженців з України. Вони здатні запропонувати їм понад 800 робочих місць, більшість у сфері обробної промисловості». Наприкінці червня міністр внутрішніх справ Чехії та голова кризового штабу В. Ракушан заявив, що «ситуація з українськими біженцями, яким Чехія від початку березня видала понад 382 тис. спеціальних віз, перебуває під контролем і не погіршується». Він повідомив, що 81 тис. осіб, які отримали захист, уже також працевлаштовано в Чехії (URL: <https://ruski.radio.cz/chehiya-hochet-motivirovat-bezhencev-k-peremeshcheniyu-mezhdu-regionami-s-8754444>).

Також, судячи з останніх змін у законодавстві Чехії, влада цієї держави й надалі намагатиметься залучити українських біженців працездатного віку до роботи на місцевих підприємствах і в організаціях. Хоча поки що в ЗМІ не

повідомлялося, як саме згадувані вище відмінності між українськими біженцями й традиційними українськими трудовими мігрантами позначилися на фактичній роботі наших громадян у Чехії. Однак можна припустити, що через війну з Росією чеські підприємства не зможуть залучити з України, як раніше, саме кваліфікованих чоловіків тих професій, які використовуються насамперед у машинобудуванні та суміжних сферах. З іншого боку, частина українських жінок-біженок можуть і так залишитися без роботи, якщо не змінять місця свого проживання в Чехії. Адже більшість українських біженців зосереджена в Празі, тоді як в інших місцях Чехії є вакантні місця на підприємствах.

Як потенційна робоча сила українські біженці розглядаються і в інших країнах свого перебування. Так, «за даними Служби зайнятості, у Литві працює 12 тис. 812 біженців з України. З них 9 тис. 195 осіб виконують кваліфіковану роботу, а 3 тис. 617 – роботу, яка не потребує кваліфікації. Некваліфіковані працівники найчастіше влаштовуються працювати прибиральницями, підсобними працівниками, зайняті у сфері будівництва, промисловості та транспорту, на кухні. Частина працює кухарями, офіціантами, барменами, перукарями, косметологами тощо, крім того, люди обробляють деревину, працюють швачками, ремісниками. Висококваліфіковані працівники працюють у сфері адміністрування, освіти, охорони здоров'я. Крім того, у Службі зайнятості на сьогодні зареєстровано 5 тис. 976 українців, які шукають роботу. Роботодавці запропонували 4 тис. 207 робочих місць, на які можуть претендувати українці». При цьому керівники деяких литовських підприємств звертають увагу на те, що певною перешкодою є мовний бар'єр, оскільки місцеві робітники російською мовою не говорять (URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/economy/glava-litovskoj-kompanii-o-rabotnikah-iz-ukrainy-esli-oni-uedut-pouavyatsya-problemy-na-proizvodstve.d?id=90572355>).

І хоча на сьогодні інформація щодо практики працевлаштування українських біженців у Європі є лише по деяких країнах їх перебування, наведений вище матеріал дає підстави для певних узагальнень і висновків. Зокрема, істотні відмінності в структурних (статеві-вікових і професійно-кваліфікаційних) характеристиках українських біженців та традиційних українських трудових мігрантів за кордоном і їхні мотивації до пошуку роботи, умов праці тощо сильно впливають на залучення українських біженців до роботи в економіці країн їх перебування. При цьому вагомими додатковими перепонами для інтеграції біженців – як робочої сили до місцевих економік – є мовний бар'єр і нестача досвіду роботи за кордоном.

Також успішність інтеграції українських біженців як робочої сили до економіки певної країни їх перебування значною мірою залежить від політики із цього питання державної та місцевої влади відповідної країни. Об'єктивно перевагу в можливості проведення такої політики мають країни з більш потужною та диверсифікованою економікою, як, наприклад, Польща та Німеччина.

Цілком вірогідно, що через війну з Росією у 2022 р. масштаби традиційної трудової міграції з України до європейських країн і за кордон загалом будуть менші, ніж у 2021 р. При цьому, якщо брати до уваги певні складнощі з працевлаштуванням українських біженців, про які говорилося вище, то немає повної впевненості в тому, що трудова діяльність цих біженців у країнах їх перебування зможе надолужити зазначене відставання порівняно з роботою традиційних трудових мігрантів у фінансово-економічному плані.

Так, попередні дані Національного банку України (НБУ) свідчать про скорочення суми приватних переказів в Україну з-за кордону саме в лютому – квітні та особливо в березні 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 р. Але вже з квітня цього року почалося зростання суми приватних переказів до України з-за кордону. І в травні 2022 р. сума таких приватних переказів була вже на 3,0 % (на 34 млн дол. США) більша, ніж у травні 2021 р. При цьому треба наголосити, що у 2021 р. сума приватних переказів до України з-за кордону була найбільшою за весь час спостережень.

Тому, враховуючи дані проведеного вище дослідження, а також суми приватних переказів до України з-за кордону, що надходили в попередні роки, включаючи період активного поширення у Європі та світі загалом пандемії COVID-19, можна припустити, що за підсумками 2022 р. сума приватних переказів в Україну може скоротитися порівняно з 2021 р. не більше як на 2 млрд дол. США і становитиме приблизно 12 млрд дол., тобто бути на рівні 2019–2020 рр. Звичайно, цей та інші прогнозні показники наведені в цій статті потребуватимуть корекції в разі істотної зміни ситуації.

Тим часом в українській експертній спільноті почали обговорювати вірогідність того, що частина наших біженців не повернеться на Батьківщину навіть після припинення бойових дій в Україні та встановлення миру. Так, на думку генерального директора Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) В. Паніотто, «нас очікує ще одна хвиля міграції після закінчення війни. Зараз розділені сім'ї. Ті сім'ї, які там вкоріняться, намагатимуться своїх батьків забрати. У нас буде хвиля чоловіків, які приєднаються до сімей, тобто кількість [емігрантів] збільшиться, а не зменшиться. Це одна із серйозних загроз для України». «Масштаби наступної хвилі міграції поки оцінити важко, але деякі експерти вважають, що покинути Україну можуть до 5 млн осіб», – повідомляє сайт НВ. При цьому В. Паніотто пояснив, що «зараз цього ніхто не може сказати. Ці люди, які поїхали, теж цього не можуть сказати. Усе ж ключовим є закінчення війни – скільки вона триватиме й куди можна буде повернутися» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/z-ukrajini-vijihali-3-5-mln-lyudey-bude-druga-hvilya-emigraciji-v-yevropu-sociolog-novini-ukrajini-50247347.html>).

Зі свого боку академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова виокремила категорії людей, які найімовірніше не повернуться до України. На її думку, «по-перше, це ті, хто,

на жаль, є найбільш запитувані на ринках праці тих країн, куди переїхали. Зокрема, фахівці достатньо високого рівня кваліфікації й освіти. Також люди, які погоджуються на ті робочі місця, які з різних причин не займає місцеве населення, і мова не обов'язково йде про роботу низької кваліфікації. З іншого боку, це ті люди, які можуть претендувати на високий соціальний захист. Тобто багатодітні родини, особи з інвалідністю, люди старшого віку – більш вразливі категорії, які за кордоном отримують значно більший соціальний захист, ніж можуть мати в Україні. Неабияку роль відіграє збереження чи навпаки зруйнування житла в Україні». При цьому вона наголосила, що готовність українців до еміграції після закінчення бойових дій залежатиме від співвідношення рівнів заробітків найманих працівників в Україні та країнах Європи, особливо таких як Польща та Чехія (URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/intervju/2022-05-25/5705947-pitannya-beybi-bumu-pislya-viyuni-v-ukraini-pid-velikim-sumnivom-demograf-ella-libanova>).

Те, що певна частина вітчизняних біженців уже не повернеться в Україну з-за кордону, не викликає сумнівів. Як і те, що після закінчення бойових дій в Україні до тих жінок з дітьми, які залишаться за кордоном, доєднаються їхні чоловіки. Але ключовим критерієм вірогідності такої поведінки є можливість адаптації нових українських мігрантів до умов роботи й життя за кордоном. Проведений вище аналіз дає підстави вважати, що наведена В. Паніотто оцінка кількості таких мігрантів завищена принаймні у 2,5–4 рази. Тобто якщо виходити з наявної на сьогодні інформаційної бази, то до України з-за кордону після закінчення бойових дій може не повернутися (враховуючи чоловіків, що приєднуються до своїх родин) 1,3–2,0 млн осіб. Утім зазначена проблема потребує окремого дослідження (*При підготовці цієї роботи було використано інформацію таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr>). – 2022. – 18.03; Інститут соціології НАН України (https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/zvit_100dniv_09.06.2022-is-nanu-1.pdf); Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>). – 2022. – 1, 13, 19.06; НВ (<http://nv.ua>). – 2022. – 27.05; 2–4, 6, 8.06; Польське радіо. Українська служба (<http://www.polradio.pl>). – 2022. – 6.05; 8, 9, 13, 21.06; Соціологічна група «Рейтинг» / Дев'яте загальнонаціональне опитування: соціально-економічні проблеми під час війни (26 квітня 2022) (https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ua_042022_%D1%85_work_idp_press.pdf); Телеграф (<https://telegraf.com.ua>). – 2022. – 25.05; Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва (<https://dif.org.ua/uploads/pdf/1125750868628e92f5b72947.16519786.pdf>); Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2022. – 25.05; 4, 10, 27.06; BBC Україна (<http://www.bbc.com>). – 2022. – 25.05; Deutsche Welle (<http://dw.com>). – 2021. – 23.07; 2022. – 2, 4.04; 3, 22, 24.05; 4, 13–15.06; Delfi (<https://www.delfi.lt/ru/news/economy/glava-litovskoj-kompanii-o-rabotnikah-iz-ukrainy-esli-oni-uedut-poyavyatsya-problemy-na-proizvodstve.d?id=90572355>);*

Forbes.ua (<https://forbes.ua>). – 2022. – 25.05; *Gradus Research Company* (https://gradus.app/documents/258/GradusEU_publicztion_wave2_UA_MW7vdI_d.pdf); *Grc Ua* (<https://kiev.grc.ua/article/30386>); *Info Sapiens / Дослідження громадської думки. Потреби, умов перебування та емоційний стан людей, які були змушені виїхати з України через повномасштабне вторгнення росії. Травень 2022* (https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/229/Main_report_refugees_1_06.pdf); *Radio Prague International* (<https://ruski.radio.cz>). – 2022. – 1.02; 3.03; 21.04; 3, 19.05; 27.06; *Work Ua* (<https://www.work.ua/articles/work-in-team/2900>).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Відбувся дводенний робочий візит президента НАН України академіка А. Загороднього і віцепрезидента НАН України академіка В. Богданова до Одеси (6–7 липня 2022 р.) – для ознайомлення з роботою Південного наукового центру (ПНЦ) НАН України та МОН України й одеських академічних установ.

Академік А. Загородній 6 липня 2022 р. зустрівся з головою ПНЦ НАН України та МОН України, директором Інституту ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України академіком Б. Буркинським та колективом інституту. Під час зустрічі президент НАН України відзначив доробок науковців інституту в розробленні програмних заходів повоєнного відновлення економіки Одеського регіону та поставив завдання подальшого коригування тематики наукових досліджень, які спрямовуватимуться на економічне відновлення й розвиток України та її південних регіонів у післявоєнний період.

Того ж дня відбулася зустріч президента НАН України академіка А. Загороднього з начальником Одеської обласної військової адміністрації М. Марченком.

Академіки А. Загородній і В. Богданов 6 липня 2022 р. відвідали Одеський археологічний музей НАН України та Інститут морської біології НАН України, а 7 липня 2022 р. зустрілися з керівництвом Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України і Відділення гідроакустики Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України. Було обговорено питання стану цих наукових установ і пріоритетних напрямів їх розвитку (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.07).

Президент НАН України академік А. Загородній: «Академія оперативно реагує на виклики воєнного часу, науковці тримають свій фронт».

«Академія працює не лише в режимі збереження і відновлення, а й на випередження. Це добре засвідчує порядок денний засідань Президії НАН України. За час воєнного стану їх відбулося вже 10, крім того, було проведено Загальні збори академії, – зазначає академік А. Загородній. – На засіданнях Президії розглядалися вкрай важливі для зміцнення обороноздатності й безпеки нашої держави питання, а також для повоєнного розвитку економіки. Виконанню програми, спрямованої на забезпечення обороноздатності й безпеки держави, присвячувалось одне з перших засідань після початку агресії. Ба більше, у міру наших можливостей, фінансування цієї програми було збільшено і зараз вона активно виконується. Заслуховувалися також доповіді щодо ядерного тероризму Росії; біобезпеки України; виявлення мін на основі оброблення матеріалів, отриманих з безпілотних літальних апаратів; забезпечення українського населення якісною питною водою; підрахунку економічних втрат, яких зазнала академія під час російської військової агресії; прогнозування демографічних наслідків міграції; поліпшення характеристик авіадвигунів за рахунок провадження новітніх технологій і нових матеріалів та багато-багато інших питань. Усе це свідчить про те, що академія оперативно реагує на виклики воєнного часу.

Так само оперативно реагують на виклики, що постають перед нами внаслідок військової агресії, і всі регіональні наукові центри НАН України й МОН України. Безумовно, щирий захват викликають мужність і героїзм працівників Північно-Східного наукового центру. Так склалося, що інститути Харкова, напевно, найбільше постраждали від авіаударів і ракетних обстрілів. Національний науковий центр “Харківський фізико-технічний інститут” зазнав багатьох артилерійських обстрілів. Під загрозою опинилася ядерна підкритична установка “Джерело нейтронів” – пошкоджено її споруду й обладнання. Нещодавно, 25 червня, її вчергове обстріляли, сталися дуже критичні руйнування. На щастя, витоку радіоактивних матеріалів поки що немає, але до цього вже недалеко – потужніші обстріли можуть призвести до катастрофи, подібної до Чорнобильської. Недаремно наш національний ядерний регулятор [Державна інспекція ядерного регулювання України] кваліфікує обстріли Харківського фізико-технічного інституту, зокрема установки “Джерело нейтронів”, як ядерний тероризм. Хочу ще раз висловити свій захват колективом цього інституту, зокрема героїзмом його директора академіка М. Шульги, який перебував в інституті фактично весь час, особливо в перший період, контролюючи та забезпечуючи підтримку функціонування установи. Чудова команда інституту теж була на місці. Це справді прояви мужності, і вони заслуговують на дуже велику повагу.

Інші наукові центри – Західний, Південний, Придніпровський – дуже активно долучаються до зміцнення обороноздатності держави. З міркувань безпеки не наводитиму конкретних прикладів, як саме академічні установи допомагають українському війську, але це велика допомога – від технічної до медичної.

Ми також приділяємо увагу розвитку аграрного сектору української економіки та маємо за цим напрямом дуже добрі позиції. Зокрема, створені нашими вченими високоврожайні сорти зернових культур (деякі з яких дають врожай близько 140 ц/га) – унікальна річ. Пропонуємо розглядати цю галузь як одну з проривних. Хоч це вже, мабуть, і самоочевидно для України.

Окремо хочу відзначити активну позицію наших соціогуманітаріїв. Скажімо, у надзвичайно напруженому режимі працюють економічні інститути академії, які здійснюють оцінювання економічних втрат. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України оцінює та прогнозує наслідки міграцій. Наші фахівці займаються також правовими аспектами, пов'язаними з агресією Росії проти України, а саме питанням збереження територіальної цілісності України. Історики розвінчують міфи та пропаганду агресора, аналізують коріння рашизму. Розуміти все це вкрай важливо для суспільства.

Тобто всі наші інститути працюють у міру своїх сил. І працюють наполегливо» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>) – 2022. – 13.07*).

Президент НАН України академік А. Загородній: «Про перспективи започаткування міжнародних грантових програм для науковців, які залишаються працювати в Україні».

«За підсумками форуму “Академічна співпраця на підтримку українських науковців”, що відбувся у Варшаві на початку червня, уже викристалізувався план, бачення міжнародної наукової спільноти щодо того, що необхідно зробити, аби підтримати українських науковців. У цьому плані – 10 кроків. На одному з перших місць – посилення міжнародної співпраці. Зокрема, започаткування програм і грантів для підтримки не лише тих наших працівників, що через війну опинилися за кордоном, а й тих, що залишилися в Україні. Зараз обговорюються плани, уже є перші паростки. Під час обговорення з президентом Всеєвропейської федерації академії природничих і гуманітарних наук (ALLEA) уже після форуму у Варшаві було досягнуто домовленості, що найближчим часом ця академія оголосить конкурс проєктів для науковців, які продовжують працювати в Україні.

Над цим питанням працюємо і з Польською академією наук. Її президент академік Є. Душинський – великий ентузіаст таких форм підтримки. Під час його майбутнього візиту до Києва обговорюватимемо конкретику. Він чудово розуміє, що чимало молодих людей на сьогодні не може виїхати з України, й однозначно підтримує відкриття програм, за проєктами яких частково можна буде працювати дистанційно. Передбачається, що керуватимуть такими проєктами вже відомі вчені, але свої команди вони формуватимуть головно з молодих дослідників, які працюватимуть в Україні.

До речі, днями з ініціативи президента Польської академії наук я брав участь у перемовинах з президентом Австралійської академії наук. Він насамперед поцікавився, чим австралійські колеги можуть нам допомогти. Відповідь на це запитання вже, до певної міри, стандартна. Найперше ми потребуємо можливості виконувати проекти, що дають можливість (особливо молодим науковцям) отримувати зарплату в Україні. По-друге, будемо вдячні за обладнання – як нове, так і вживане. Третя наша нагальна потреба – доступ до дослідницьких інфраструктур, зокрема до обчислювальних потужностей, суперкомп'ютерів. Австралійські колеги готові допомагати. Обміркуємо, для кого можуть бути актуальними їхні пропозиції. Але, гадаю, ними неодмінно варто скористатися» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 12.07*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Науковці Інституту електронної фізики НАН України переказали грошову частину своєї академічної премії захисникам України.

Лауреати Премії ім. К. Д. Синельникова (однієї з премій НАН України імені видатних учених України) за результатами конкурсу 2021 р. – завідувач відділу фотоядерних процесів Інституту електронної фізики НАН України (Ужгород) доктор фізико-математичних наук В. Маслюк і старший науковий співробітник відділу фотоядерних процесів цього ж інституту кандидат фізико-математичних наук О. Парлаг – передали грошову частину своєї нагороди для потреб 15 окремого гірсько-штурмового батальйону.

Нагадаємо, учені Інституту електронної фізики НАН України отримали Премію НАН України ім. К. Д. Синельникова за результатами конкурсу 2021 р. спільно із завідувачем відділу теорії ядра Інституту ядерних досліджень НАН України доктором фізико-математичних наук Ф. Іванюком – за цикл праць «Загальні моделі поділу та систематизації продуктів поділу атомних ядер». Церемонія вручення нагород відбулася в червні цього року в Києві під час річної сесії Загальних зборів НАН України.

Інститут електронної фізики НАН України бажає Збройним силам України впевненої та якнайшвидшої перемоги! (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 12.07*).

Учений-соціолог Є. Головаха: «Як порівняти з “братським” народом – ми таки святі»

Є. Головаха розповів, чому вважає, що в українців стійка тенденція до згуртування та консолідації, про дані останніх досліджень – групи «Рейтинг»,

КМІС, Інституту соціології НАН України; зазначив, у чому перевага вільного суспільства і чи придатна Росія для життя.

Зокрема, учений зазначив: «Людям, щоб зрозуміти, чим ти володієш, треба з чимось порівнювати. І коли вони побачили, хто до них “прийшов у гості”, хто викорчуєє унітази та пральні машини, то вони просто зрозуміли: те, що вони збудували, не так погано, як вони думали. Не така погана держава, збудували не таку погану систему відносин. І спосіб життя був, виявляється, не такий поганий, як вони думали. Тим більше якщо порівняти із цими голодними і дикими людьми, які прийшли, які навіть труси крали» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 8.07*).

Доповідь кандидата економічних наук Г. Яценко (Інститут економіки та прогнозування НАН України) «Шляхи підтримки малого та середнього бізнесу: світовий досвід для України»

«Вагомим кроком на шляху до відбудови економіки України, безперечно, стане міжнародна фінансова допомога. Наразі для забезпечення ефективного повоєнного відновлення та довгострокового зростання української економіки частина міжнародної фінансової допомоги має бути спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу в Україні», – пише у своєму блозі на платформі «Лівий берег» науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАН України кандидат економічних наук Г. Яценко. І радить, який саме досвід країн у форс-мажорних обставинах (війн, пандемій тощо) доцільно запозичити додатково до заходів, уже впроваджених українським урядом.

До необхідних кроків, за словами науковця, належать, зокрема, розширення доступу малих і середніх підприємств до капіталу, а також до програм навчальної та консультаційної підтримки. «Адаптація світового досвіду підтримки бізнесу до сучасних українських реалій сприятиме повоєнному відновленню та довгостроковому розвитку української економіки», – вважає автор статті (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.07*).

Учені-фізики НАН України та їхні партнери-виробничники готові безоплатно передати українським підприємствам технологію виготовлення медичних виробів для лікування термічних опіків, хронічних виразок і травматичних порушень кровообігу. Ці розробки вкрай потрібні Збройним силам України та українським медичним закладам.

Нещодавно в українських медіа з'явилися публікації про результати застосування медичних виробів марки «Гідробинт» для лікування

українських воїнів, поранених російськими фосфорними зарядами (стаття газети «Вечірній Київ» та «Факти і коментарі»). Це дуже позитивні результати, які цілком узгоджуються з попередніми результатами застосування «Гідробинтів» для лікування термічних опіків, хронічних виразок і травматичних порушень кровообігу.

Наразі малосерійно виробляються два види медичних виробів під назвою «Гідробинт». «Гідробинт № 1» – це пов'язка для ран, що не прилипає. «Гідробинт № 2» – рідкий безболісний антисептик для дезінфекції ран, а також для зменшення запалень слизових оболонок (це дає змогу успішно застосовувати його, зокрема, при гострих респіраторних захворюваннях і як засіб профілактики COVID-9).

Основою «Гідробинту» є метал-водо-полімерний наноккомпозит, розроблений в Інституті фізики НАН України. У «Гідробинті № 1» він перебуває в агрегатному стані еластомеру (еластичного «холодця», що містить 85 % води), а в «Гідробинті № 2» – у стані рідини. Мікроструктура «Гідробинта № 1» – це тривимірна сітка з ланцюжків високомолекулярних полімерів на кшталт губки, розмір комірок якої сягає сотень нанометрів. Комірки заповнені водою, у якій плавають частинки металічного срібла розміром 10–30 нм. «Гідробинт № 2» – це гідроколоїд шматочків «Гідробинта № 1» завбільшки кілька мікрометрів. Наночастинкам срібла властиво денатурувати пептидоглікани – білки, з яких складаються мембрани всіх одноклітинних організмів і які відсутні в клітинах вищих організмів. Тому наносрібло нищить усі види бактерій (чим завдячує універсальністю своєї бактерицидної дії), але не шкодить людським тканинам (що забезпечує його безболісність).

Завдяки всім цим властивостям медична пов'язка з такого наноккомпозиту («Гідробинт № 1») при накладанні на опік чи рану миттю знеболює її за рахунок охолодження, дезінфікує та захищає від зовнішньої інфекції та механічних впливів, відіграючи роль штучної шкіри, вбирає фізіологічні виділення рани і водночас забезпечує дифузю ліків, нанесених на зовнішню поверхню пов'язки, не пропускаючи бактерій.

«Гідробинт № 1» значно прискорює загоєння ран та опіків завдяки знищенню мікрофлори, створенню й підтриманню в рані рівня вологості, близького до природного в тканинах людського організму, коли обмін речовин відбувається найактивніше. Він не прилипає до ран і тому знімається абсолютно безболісно. Завдяки своїй прозорості дає можливість контролювати стан рани, не знімаючи пов'язки.

Ефективність дії пов'язки «Гідробинт № 1» значно зростає, якщо перед накладанням її на рану (особливо з нерівною поверхнею) обробити рану аерозольним струменем засобу для дезінфекції «Гідробинт № 2». Це гарантує потрапляння срібного антисептика в усі ділянки поверхні рани.

При нанесенні рідкого «Гідробинта № 2» крапельною піпеткою або аерозольним розпилювачем на поверхню рани чи слизової оболонки носоглотки змочуються навіть важкодоступні місця й утворюється

острівкова плівка з мікрокластері «Гідробинта № 1» (сумарна площа острівців приблизно дорівнює сумарній площі проміжків між ними). Така плівка не має запаху та смаку, не відчутна на дотик і не заважає функціонуванню слизових оболонок. Але вона створює своєрідну внутрішню маску, фільтр для інфекції на поверхні носоглотки. Липкі гідрогелеві острівці не лише сприяють очищенню вдихуваного повітря від пилу та аерозолів, а й служать депо, що постачають наночастинки й іони срібла, які чинять бактерицидний вплив на більшість видів одноклітинних мікроорганізмів – бактерій, деяких грибків і вірусів. У 2020–2021 рр. отримано перші дані про профілактичну дію такої внутрішньої маски з наносріблом на поширення COVID-19.

Накопичено істотний позитивний досвід крапельного й аерозольного застосування препарату «Гідробинт № 2» для дезінфекції верхніх дихальних шляхів як профілактики зараження коронавірусами й іншими збудниками гострих респіраторних інфекцій. Назальне введення препарату (закрапування в ніс) ефективно зменшує симптоми нежиті, що вже почалася. Розбризкування на запалене горло зменшує його набряк. Вдихання аерозолу препарату гамає кашель.

Медичний виріб «Гідробинт» в обох модифікаціях сертифіковано на відповідність вимогам Технічного регламенту України щодо медичних виробів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 753 (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)* – 2022. – 6.07).

Як російсько-українська війна змінює світ, зокрема архітектуру глобальної безпеки? За яких умов битва за Донбас може трансформуватися з війни третього у війну четвертого покоління? Якою бачать українську перемогу західні країни й сама Україна? Чи здатен український оборонно-промисловий комплекс у перспективі забезпечити оборонні потреби держави? Про це у своїй черговій статті пишуть перший віцепрезидент НАН України академік В. Горбулін і директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння В. Бадрак.

«Війна на виснаження триває – жодна із сторін не має змоги її припинити через занадто великі ставки. Для України це боротьба за життя країни і нації, для путінського режиму – боротьба за утримання влади.

Україні, щоб вижити, треба знищити, викорчувати злочинний режим Путіна, навіть за умов розпаду РФ; Заходу, щоб прогресувати та перейти на новий рівень розвитку, хочеться не втягнутися у війну й забезпечити поступове та повільне послаблення РФ, імовірно без небезпечних наслідків розпаду країни (а для країн “старої Європи” привабливим виглядає й збереження режиму Путіна).

Наразі члени НАТО задекларували спільне бажання перемоги України над Росією, щоправда, без інтерпретації слова перемога. Бо “перемога по-

українськи”, “по-американськи” та “по-німецьки” можуть виявитися визначеннями із значними відмінностями.

Битва за Донбас – це, з одного боку, цілком війна третього покоління, облаштована новими кремлівськими декораціями. Тобто війна минулого, забутого формату, схожого на Другу світову – до такого формату РФ навмисно повернулася через неспроможність вести війну нового покоління, наявність великої кількості старих озброєнь радянського виробництва та безжалісного ставлення до задіяних у війні людей. Але, з іншого – це можливість для сил оборони України перевести протистояння на інший рівень, трансформувавши її у війну четвертого покоління. Але для цього потрібна “добра воля” партнерів та їхня зброя.

Уже станом на 1 січня 2022 р. практично всі програми з розвитку озброєння в РФ було згорнуто, а сучасне озброєння виробляти росіянам дедалі важче. І РФ використовує застаріле радянське озброєння, якого на сховищах безліч. Фахівці вказують, що тільки старих танків у РФ 28,5 тис. Літаків не менше 1,5 тис.

Тому перевага України має полягати саме в отриманні від Заходу більш точних, далекобійних, автоматизованих озброєнь. Це цілком може стати реальністю, причому саме після саміту НАТО.

Якщо партнери все ж перейдуть до передання Україні потрібних озброєнь у необхідних кількостях, то українці здатні вчергове здивувати світ. Світ вражений високою здатністю української армії вести оборонну операцію – навіть у нав’язаному противником лінійному форматі відкритої війни “у полі”.

Як ми бачимо на сьогодні, попри начебто потужний виступ НАТО та майже реінкарнацію військово-політичного блоку, багато хто з безпекових експертів вказує на те, що часи таких глобальних об’єднань залишилися в історії. Нині успіх буде на боці субрегіональних союзів, невеликих груп країн, об’єднаних навколо справді спільних і болючих проблем, здатних до швидких рішень та оперативних дій. Для України цей аспект має велике практичне значення, бо війна продемонструвала, хто й наскільки готовий бути “другом” чи “адвокатом”, а хто просто спостерігає за перебігом подій війни. Можна погодитися з тим, що НАТО як організація нічого значущого не зробила для України. Утім зробили конкретні країни блоку, які справді зацікавлені в перемозі українців.

Є відчуття, що, переживаючи вітальний виклик, Україна починає вчитися бачити майбутнє. Наприклад, Офіс Президента В. Зеленського вже поінформував, що ведуться переговори із західними компаніями про можливість запуску спільних виробництв зброї, з урахуванням використання українських та західних технологій. Адже Україна фактично має всю лінійку своїх власних озброєнь або їхніх розробок, від ЗРК до ударного безпілотної. Наприклад, свій HIMARS – реактивна система залпового вогню “Вільха-М” має дальність ураження до 110 км і також є високоточною, як і американська.

В Україні є потужні ракетні технології, є навіть розробки такої екстравагантної зброї, як електромагнітна. Багато чого є. Але цим треба займатися – системно, безперервно та наполегливо. Тоді критична залежність від партнерів зменшиться, та й власний ОПК не втратимо» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.07*).

Вийшла у світ нова стаття першого віцепрезидента НАН України академіка В. Горбуліна та директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння В. Бадрака «Оперативна пауза та суміжні виклики».

Як наголошують автори, очевидно, що самотужки впоратися з Кремлем в Україні не вистачить спроможностей – потрібна спільна активність партнерів та справжнє оформлення антипутінської коаліції. Однак сили оборони, використовуючи потужну західну зброю, почали завдавати угрупованням загарбників відчутних ударів і вогневих уражень. Почастішали випадки ліквідації командирів російської армії, а високоточні удари по логістичних центрах, командних пунктах і скупченню техніки знову набули системного характеру.

Разом з тим багато чого не тільки на цій війні, а і в усьому сучасному світі відбувається з надзвичайною взаємною пов'язаністю та має неочікувані наслідки для переважної більшості країн планети. Система міжнародної безпеки виявилася остаточно зруйнованою, а для утворення на її уламках нової не вистачає консенсусу ключових гравців міжнародної арени. <...>

Не виключено, що Москва наважиться на створення масштабних планетарних катастроф із застосуванням ядерної зброї або ураження ядерних об'єктів. Це мало б об'єднати зусилля світу, щоб зупинити кремлівського диктатора та ліквідувати його режим. Також забезпечити належний рівень ППО / ПРО стратегічних об'єктів інфраструктури України. Чи зможе це зробити «колективний Захід», поки сказати важко.

Але з'являється дедалі більше ознак, що саме до кінця літа може відбутися глобальний перелом у цій війні.

Наразі саме розвиток українського військового успіху може стимулювати реальне створення антипутінської коаліції та й, зокрема, «вирівняти» позиції ключових країн «старої Європи», які так прагнуть «зберегти обличчя» Путіну, хоч воно вже давно має риси демона.

З іншого боку, постійно з'являються події, що цілком можуть негативно вплинути на перебіг війни. Хоча філігранне високоточне ураження Збройними силами України протягом двох останніх тижнів близько 30 об'єктів РФ на окупованих територіях цілком можна інтерпретувати як передвісник майбутнього контрнаступу. Та й рух опору на окупованих територіях став більш помітним – як у справі знищення логістичних об'єктів, так і в здійсненні помсти зрадникам. Не кажучи вже про приголомшливу спецоперацію ГУР Міноборони щодо звільнення українців з російської катівні на Херсонщині.

Показово, що й з успіхами України на полі бою зростає кількість західних апологетів збільшення військової допомоги.

Продовжують активно діяти в Україні агентурні мережі РФ. На жаль, масштабність дій російських спецслужб свого часу зробила свою справу. У цій площині також потрібні рішення «військового часу» – від подальшого посилення контррозвідувального режиму (суспільство до цього готове набагато краще, ніж перед масштабним вторгненням) до жорстких термінів ув'язнення. Свого часу Україна з великою натугою позбулася пацифізму, тепер черга за тим, щоб проросійську налаштованість сприймати не як «просто інший світогляд», а як появу ворога в поле зору. З відповідним ставленням до ворога.

Підсумовуючи, автори заявили, що наразі ставки російсько-української війни постійно зростають. Світ виявився розділеним, хоча поки що в стані опонентів ідеться лише про економічну підтримку РФ, надання московському режиму зброї та комплектуючих до військової техніки. У таборі «Рамштайну» поки немає остаточного спільного рішення щодо Путіна. Захисники України вже за крок від перелому у війні, однак цей перелом не може відбутися без повної та беззастережної підтримки всіх, без виключення, партнерів. Війна на виснаження триває (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 15.07).

«Тоталітаризм як традиція: російський випадок», – дослідження доктора історичних наук, професора С. Кульчицького з Інституту історії України НАН України.

«За межами СРСР ніхто не називав Другу світову війну Великою Вітчизняною, бо ця війна почалася не 1941, а 1939 р. і поширилася на всі континенти, крім Антарктиди, – зауважує вчений. – У бібліотеці нашого інституту був 6-томник Вінстона Черчилля “Друга світова війна”, за який йому присуджено Нобелівську премію з літератури 1953 року (це видання переклали російською мовою для дуже обмеженої аудиторії, а в інститут його привезли співробітники, які брали участь в установчій сесії ООН), та й багато інших тематичних праць. Але широкий загал на пострадянських теренах почав осягати масштаби Другої світової лише з 1991 р.

У сучасних російських шкільних підручниках, на жаль, знову пропагується радянська концепція цієї війни. Перемога в Другій світовій – це, напевно, найбільше з присвоєних Росією досягнень СРСР. Причому на цю перемогу СРСР був приречений, адже Гітлер фактично штовхнув Сталіна у бік держав-союзниць, які значно перевершували країни «осі зла» (Німеччину, Італію, Японію) за резервами – людськими ресурсами, корисними копалинами тощо.

Гітлер планував “блискавичну війну” (бліцкриг) і швидку перемогу, що не вдалось йому ніде. Німецька армія, по суті, “розчинилася” на величезних просторах СРСР: адже щоб їх контролювати, потрібна була велика воєнна

сила. Але Гітлер був близький до перемоги, бо українці були готові миритися з німецькими окупантами, доки ті поводитися з ними по-людськи. Німецькі війська пройшли територію України доволі легко і вже за пів року опинилися на Північному Кавказі, а потім і під стінами Сталінграду. Та вже ближче до кінця 1941 року стало зрозуміло, що нацисти чинять геноцид проти українського народу, передусім євреїв, що гітлерівський Рейх не хоче співіснувати з українським населенням на українській землі. Терени від Криму до Балтійського моря планувалося всуціль заселити німцями і, можливо, деякими іншими європейськими народами. Українцям же готували долю рабів, депортованих, убитих».

Як наголошує автор, «Росія знецінює український внесок у спільну перемогу в Другій світовій війні, але науковці давно його проаналізували, задокументували й оприлюднили у своїх публікаціях, а також в українських шкільних підручниках. Крім того, СРСР ніколи не опинився б серед переможців без західної підтримки, зокрема без ленд-лізу – американської техніки, американського бензину, американського алюмінію тощо. Під час війни я був дитиною в окупованій спочатку румунами, а потім німцями Одесі і пам'ятаю, як після перемоги вперше скуштував фініки (які люблю досі) й жувальні гумки з американських посилок. Тобто США навіть їжею рятували десятки мільйонів радянських громадян. Новий американський ленд-ліз спрямований уже проти Росії і для допомоги Україні».

Як підсумовує автор дослідження, «Сучасне російське суспільство (як і певною мірою інші пострадянські суспільства) – продукт негативного радянського політичного відбору. Інакодумців за часів СРСР або знищували, або депортували, або “перевиховували”. Виживав той, хто погоджувався співіснувати з владою. Тож останні покоління “радянських людей” уже були переважно такими, якими їх виховали. І досі залишаються. Головні їхні пріоритети – телевізор і холодильник. Хоча під час перебудови Росія вела перед, бо її інтелігенцію не переслідували так, як українську. Але, зрештою, перемогла в Росії не інтелігенція, і навіть не олігархи, а силова структура – спецслужба (КДБ/ФСБ)» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 14.07).

«Прямим наслідком тоталітаризму як форми організації суспільства є масове озвіріння», – член-кореспондент НАН України Л. Якубова.

Учена роздумує над питаннями: чому російська армія поводитья як терористична організація, чи зможе Росія відмовитися від свого альтернативного віртуального світу та яку роль у цьому мають відіграти історики?

Як вважає автор, «У зоні “русского мира” люди давно перебувають у віртуальному світі, який не можна назвати нашою, радянською чи російською історією – це альтернативна історія, у якій начебто плавають ті

самі загальноновживані словоформи, але поєднуються вони в такий спосіб, що ми занурюємось в реальність Орвелла чи інших видатних фантастів».

Л. Якубова наголошує: «Останні 30 років історики в Україні робили все правильно. Україна змогла вискочити зі стану, який знищує Росію, це стан небажання знати нічого про свою реальну минувшину, забути і стерти із пам'яті, ні про що не каятись, лише вперед і лише перемоги. У цьому випадку російській історики перестали ними бути і позбавили мешканців Росії розуміння, де вони і хто вони.

Різниця між нашими країнами в цьому плані колосальна. Тобто українці сьогодні – народ, який має власну справжню історію, а росіяни все ще ходять болотами разом із Сусаніним, який їх начебто рятує від чергового нашестя. З цього глухого кута вони не вийдуть ще років 50, тому що нову історію неможливо написати з Вікіпедії.

Дослідники доволі часто використовують кліше, що росіяни – це народ із хибною самоідентифікацією. Основне завдання України на нинішньому етапі полягає в тому, щоб росіяни від нас “відчепились”. Щоб роз'єднати цю двоєдину матрицю, від якої відштовхується базова точка історичних розмірковувань про початки».

На думку автора, в структурі особистості кожного російського диктатора внутрішня система координат відштовхується від Києва. Утім, спільна стартова точка і спільність сьогодні – не одне й те саме. Якби логіка так працювала, тоді б Київ міг претендувати на те, щоб Москва стала областю України.

«Поки росіяни не приймуть свою реальну історію як частину своєї ментальності, доти вони будуть отаким страшним покручем, який нестиме смерть і війну усюди», – наголошує автор.

На думку вченої, росіян заштовхували в тоталітарну матрицю свідомо, хоч, треба зазначити, що вони фактично з неї і не виходили. Був період певного послаблення десь до Першої чеченської війни. Росія рухається в напрямі великого ГУЛАГу, який охоплює весь простір держави. А тоталітарна матриця дегуманізує будь-яку людину на всіх рівнях.

«Звірства – це їхня реакція на те, що вони в себе в країні ніхто. Це ж давно не армія, а озброєна зграя покидьків, які за наказом робитимуть все, що завгодно.

Коли тоталітаризм перемагає як форма організації суспільства, то його прямим наслідком є масове озвіріння. І кожна війна – це звірство, безвідносно, хто бере в ній участь. Винятком є та країна, яка захищається.

Чого європейці повторюють “Ніколи знову”? Бо вони розуміють: будь-яку націю можна довести до такого стану, і кожен може виявитись як в стані потерпілого, так і стати тварюкою.

Нам у цій ситуації є чим пишатись, ми тримаємо удар, а росіянам із цим доведеться жити. І наше завдання – не втратити своєї людськості. І коли ми вистоїмо та переможемо, треба домогтись того, щоби, зрештою, всі винні були покарані, і Росія зробила свої вправи з історією, аби отямитись.

Наша катастрофа в тому, що з цим страшним сусідом доведеться жити довго, тому що я не бачу в ближній перспективі передвісників того, щоб вона кардинально змінила свої внутрішні налаштування.

Найближчі 30 років будуть дуже складними для всіх нас, і в цій ситуації дуже важливо бути тверезим» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 5.07).

Академік Е. Лібанова: «Повернення людей з-за кордону залежить від розвитку воєнних дій».

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України про проблеми внутрішнього переселення, загрози від агресивного сусіда та питання розвитку тих регіонів, що з ним межують.

Як підкреслила дослідниця демографії, повернення людей з-за кордону залежить від розвитку воєнних дій.

На думку Е. Лібанової, «внутрішнє переселення – це важлива тема. Наразі в цьому питанні виникає безліч проблем. Сьогодні дуже багато людей сконцентровані у так званих відносно безпечних регіонах, це переважно захід України. Робочих місць там традиційно обмаль, ще з часів Радянського Союзу. Наразі туди приїхало багато людей, переважною мірою працездатного віку, які готові і хочуть працювати, а робочих місць не вистачає.

Також там бракує житла, бракує комунікацій – зрозуміло, західні регіони не були готові до такого вибухового збільшення населення. Абсолютно незрозуміло, що робити діткам – до школи вони не ходять, до садка вони не ходять, мама працювати не може, батько не має де працювати, і все це є величезною проблемою».

Розмірковуючи про майбутні зміни в Україні, академік повідомила, що, на її думку, «По-перше, посиляться позиції громадянського суспільства. Я думаю, третій шанс ми не втратимо – в плані впливу громадянського суспільства на життя. По-друге, ми вже стали більш уважними до чужих потреб. Ми не замикаємося тільки на собі. Ми стали більш людяними. От мене просто вразили сюжети з бомбосховищ, де люди ділилися з сусідами ліками, водою, їжею. Ну їжа то таке, а вода і ліки – це те, без чого можна просто не прожити.

Мій колега їхав з лівого берега на правий у той час, коли це було дуже небезпечно, щоб взяти продукти і роздати сусідам. Це неможливо було до війни, просто неможливо.

По-третє, дуже змінилося ставлення людей до того, що є важливим, а що ні. Так, непогано мати декілька суконь, але дві також достатньо. Непогано піти в ресторан пообідати, але якщо ні, то можна і вдома поїсти, аби було що їсти».

Щодо майбутнього Е. Лібанова зробила декілька прогнозів-побажань:

«Я мрію про те, щоб в Україні сформувалось декілька хабів, зокрема, медичний хаб. Щоб сюди приїздили лікуватися з інших країн. Це означатиме створення величезної інфраструктурної мережі, розвиток купи обслуговуючих галузей – це готелі, це ресторани, це легка промисловість.

Я дуже сподіваюся, що вдасться перейти до модульної, розподіленої системи організації виробництва. Багато чого можна буде робити в співпраці, скажімо, з поляками, які себе зараз прекрасно показують, хоча прекрасно розуміють, чим ризикують.

Я мрію про те, щоб ми відродили нашу промисловість. Відродити її можна тільки у співпраці із західними виробниками. Тобто, я не думаю, що нам варто відновлювати випуск холодильників «Норд», хоча свого часу вони були непогані. Але можна тут розмістити виробництва більш ефективних холодильників, які сьогодні розміщуються, скажімо, в Азії. Це може відбутися».

Наприкінці вчена зробила оцінку щодо повоєнного збільшення народжуваності, як це відбувалося після Другої світової війни. Зокрема, вона зауважила: «Щоб був повоєнний бебі-бум, треба, щоб був дуже сильний підйом якості життя. Якщо буде дуже сильне, дуже швидке поліпшення якості життя, включно із розв'язанням житлової проблеми, тоді так, можливо» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 16.07*).

Наукові видання НАН України

Вийшло друком третє число науково-популярного журналу «Світогляд» за 2022 рік (травень – червень).

У черговому номері науково-популярного журналу «Світогляд», який випускають Національна академія наук України та Головна астрономічна обсерваторія НАН України, головний редактор журналу академік Я. Яцків ділиться з читачами думками про прагнення до взаєморозуміння та новий світовий порядок, який визначатимуть наслідки війни в Україні.

Знову весна на білому світі, тільки війна змінила і все навкруги, і нас самих: «І цвіт магнолій неповторний», – журиться науковець М. Пінковська (Інститут ядерних досліджень НАН України, Київ).

Відійшов у засвіти перший Президент Незалежної України. Журнал подає нарис кандидата геологічних наук А. Радченко (Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, Київ) про книгу «Леонід Кравчук: “Все життя моє стало політикою”». Як зауважує авторка статті, це не панегірик, а ґрунтовне дослідження, що належить радше до жанру «портрет на тлі епохи», аніж до «біографічних нарисів» чи «спогадів».

Після масштабного вторгнення Росії в Україну чимало наукових організацій оголосили про припинення співпраці з окупантами. У журналі «Science» за квітень з'явилася публікація на захист російських учених (ідеться про їхню, а також усіх російських громадян «непричетність» до

злочинів В. Путіна проти України). «Ми наполягаємо на введенні обмежень проти всіх державних академічних та навчальних закладів Росії», – така основна думка, викладена в листі професора Кентського університету (США) О. Лаврентовича до редакції журналу «Science» з обґрунтуванням позиції вчених НАН України з цього питання. «Світогляд» пропонує увазі читачів відгуки вчених НАН України на публікацію в журналі «Science». Тему обговорюють Я. Яцків, С. Рябченко, В. Локтев і С. Толпиго.

Сьогоднішня війна проти путінської Росії – це війна не лише за Україну. Це війна між цивілізацією та варварством, гідністю та безчестям, свободою та рабством. Про це мовиться в публікації «Чому потрібен другий фронт проти Росії? Звернення ініціативної групи «Першого грудня» до міжнародної спільноти». Україна не закликає Захід битися на полі бою, але просить забезпечити максимально ефективний другий фронт – економічний, політичний і ресурсний.

Українські історики, архівісти й популяризатори історичної науки не плекали ілюзій щодо відносин із путінською Росією, а тепер захищають країну зі зброєю в руках. «Як українські історики воюють, допомагають фронтам і працюють під час війни», – повідомляє у своїй статті історик, а нині ще й волонтер Е. Андрющенко.

Часопис також подає «Вірші з окопу» П. Маги та воєнні поезії О. Габовича «Травневі шашлики» і «Прощання з російськими пам'ятниками».

Нинішня війна стала страшним випробуванням для українців. Імперія насильства й несвободи намагається втримати Україну у своїй сфері впливу, хай навіть ціною знищення всієї української нації. Важливий пункт цього багатовікового протистояння – українська історія, вільна від диктату імперії. «Україна повинна не лише перемогти в цій війні, а назавжди витравити “чужого” в нашій культурі», – доктор історичних наук Н. Старченко (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ) осмислює питання взаємодії української та російської культур, щодо яких у свідомості більшості українців існували стереотипи, що формувалися протягом століть.

«Чекаємо на позитивні зміни відношення до науки в Україні після війни», – сподівається академік В. Локтев у звітній доповіді на Загальних зборах Відділення фізики і астрономії НАН України, що відбулися 14 червня 2022 р.: «Ми надіємось, що вистоїмо, збережемо академію і доведемо нашим урядовцям, депутатам різних рівнів, а також пересічним громадянам, що без дбайливого захисту нашої праці щасливого майбутнього для України немає. За втратою науки неминуче йде вмирання освіти, якісної медицини, оборонної могутності».

Кандидат технічних наук В. Дорошенко (Фізико-технологічний інститут металів і сплавів НАН України, Київ) розглядає «Приклади 3D-друку в ливарництві і будівництві».

Учений секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України кандидат філологічних наук К. Буркут описує «Неоготичний замок на Черкащині» – незвичайну для центральної України будівлю.

Радість і мирне життя були головними мотивами творчості української художниці Л. Панченко. 30 квітня 85-річна митець померла після місячного голоду в окупованій російською армією Бучі. Журнал «Світогляд» публікує одну з її робіт.

Про виставку картин «Справдешні чудовиська Марії Примаченко» в Національному музеї Тараса Шевченка (Київ) повідомляє старший науковий співробітник цього музею О. Пономаренко. Через війну експозиція закрилася передчасно.

«Творити довершеність прекрасного і дарувати його людям»: журналіст В. Гайдук знайомить читачів із С. Ігнатєвою, українською дизайнеркою, майстринею з виготовлення чудових головних уборів, переможницею багатьох конкурсів.

80-річчю від дня народження А. Радзіховського, відомого хірурга, науковця, педагога, художника і громадського діяча присвячується публікація кандидата філософських наук Д. Єсипенка «Триєдиний феномен Анатолія Радзіховського». Редакція журналу «Світогляд» приєднується до привітань видатному майстрові скальпеля і пензля з нагоди визначального ювілею та бажає йому міцного здоров'я, повсякденного натхнення і нових звершень в ім'я України.

Про роль Ужгородського університету в житті краю роздумують доктор медичних наук М. Фатула і кандидат медичних наук Д. Петнегазі в публікації «Ужгородський національний університет – рушій нової історичної епохи в житті Закарпаття».

«Вітражі війни»: І. Роздобудько – письменниця, кіносценарист, викладач і художній керівник курсу кінодраматургів Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. Одне з її захоплень – образотворче мистецтво. Російське вторгнення 24 лютого стало темою серії «Моя війна», створеної в комбінованій техніці вітражної графіки і колажу. Журнал «Світогляд» публікує кілька цих робіт із коментарями автора (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 5.07).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

За підтримки Польської академії наук (ПАН) і Національної академії наук (НАН) України 7 липня відбувся міжнародний семінар «Територіальний вимір політики розвитку в умовах кризи та відбудови. Досвід України».

Захід відкрив державний секретар міністерства інфраструктури й урядовий уповноважений Центрального комунікаційного порту Республіки

Польща М. Горала. Його виступ був зосереджений на потенціалі співпраці України й Польщі в умовах російської агресії та після завершення війни.

Ця тема мала продовження і в наступних виступах. Зокрема, радниця міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Т. Тимочко зупинилася на питаннях реалізації Плану відбудови, зокрема з огляду на можливості відродження екосистем у різних регіонах України.

Президент ПАН академік Є. Душинський окреслив напрями підтримки українських науковців на основі польських і міжнародних програм.

Віцепрезидент НАН України академік С. Пирожков відзначив значущість польсько-української співпраці, що набула нового виміру після зустрічі президентів обох академій за участі президента Національної академії наук США та триватиме в межах діяльності міжакадемічної робочої групи з питань післявоєнного відновлення наукової сфери в Україні. Він також проаналізував можливості, відкриті для України рішенням Європейської Ради про надання їй статусу кандидата на членство в ЄС, що означає й велику відповідальність українських учених щодо наукового забезпечення подальшого територіального розвитку держави.

Сучасний стан і напрями співпраці українських і польських науковців у сфері розвитку територій стали предметом виступу голови Комітету з просторового розвитку ПАН професора Т. Коморницького та радника дирекції Інституту географії НАН України академіка Л. Руденка.

Під час семінару було продемонстровано три презентації, присвячені рамковим умовам розвитку України перед війною та в перспективі повоєнного відновлення, наслідкам російської агресії в Україні з погляду економіки й суспільства країн ЄС. Їх представили директор Інституту географії НАН України член-кореспондент НАН України Є. Маруняк і заступник директора з наукових питань цього інституту доктор географічних наук С. Лісовський (щодо реалізації Стратегії та Цілей збалансованого розвитку в Україні та її регіонах на шляху до відновлення), заступник директора ДП «Діпромiсто» доктор географічних наук Ю. Палеха (щодо оновленої Генеральної схеми планування території України як дорожньої карти післявоєнного розвитку), завідувач департаменту Інститут географії та просторової організації ПАН професор Т. Коморницький і професор цього інституту доктор габілітований К. Чапiевський (щодо територіального виміру російської агресії проти України в польській та європейській перспективах).

Також відбулася панельна дискусія, у якій узяли участь провідні експерти з питань просторового розвитку України й Польщі – директор програми ESPON В. Шидаровський, державний експерт міністерства розвитку громад і територій України А. Банних, генеральний радник міністерства фінансів та регіональної політики Республіки Польща П. Жубер, директор Інституту розвитку сільських територій та сільського господарства ПАН доктор габілітований М. Станни, заступник директора ТОВ «Український науково-дослідний і проєктний інститут цивільного будівництва» кандидат технічних наук Т. Криштоп, професор Ніжинського

державного університету ім. М. Гоголя доктор географічних наук М. Барановський, професор Львівського національного університету ім. Івана Франка доктор географічних наук Р. Лозинський (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.07).

Президент Польської академії наук академік Є. Душинський: «Як Польща підтримує українських біженців, а Польська академія наук (ПАН) – науковців серед них?» Джерело: видання «Issues in Science and Technology» (за літо 2022 р.).

За словами Є. Душинського, Польська академія наук розмістила у своїх інститутах по всій Польщі вже 220 українських науковців. Чимало міжнародних організацій дозволили ПАН не сплачувати щогорічних внесків і натомість спрямувати їх на допомогу українцям. Щедру партнерську підтримку надали Національна академія наук США (3,8 млн дол.) та інші інституції – міністерство вищої освіти та науки Польщі, Королівське товариство Великої Британії, Німецька національна академія наук Леопольдина, Данська королівська академія наук і літератури, тайванська Academia Sinica, Національний університет Чен Кун, видавництво «Elsevier». «Спершу, – підкреслює академік Є. Душинський, – ПАН займалася переважно тими українськими вченими, що вже мали тісні зв'язки з польською науковою спільнотою, але, розуміючи, що цього недостатньо, звернулася до колег із Національної академії наук України й інших українських дослідницьких інституцій, аби ті допомогли ПАН сконтактуватися з більшою кількістю вчених, що потребують допомоги».

Надалі Польська академія наук планує змінити підхід до цієї справи та створити, по-перше, програму фінансування українських наукових груп (їх буде понад 20, якщо дозволять кошти). Ними керуватимуть провідні українські вчені, які найматимуть кількох співробітників (наприклад, одного чи двох постдоків, тобто дослідників зі ступенем кандидата наук). Керівники груп працюватимуть у польських наукових установах, а виконавці досліджень – в Україні.

Другий крок – створення віртуального українського інституту, що шукав би фінансову підтримку для провідних українських науковців з можливістю їхньої роботи в міжнародних наукових установах на різних етапах. «Якщо це матиме успіх, то моя давня мрія – заснувати віртуальний український інститут із глобальною мережею, який після війни стане суттєвим рушієм позитивних змін для української науки, – зазначає академік Є. Душинський. – Ми солідарні з українськими науковцями й українцями, що борються. Хочемо, щоб вони досягли успіху. Усвідомлюємо, наскільки наука важлива для розвитку їхньої країни. І вважаємо, що так є і тут, у Польщі, і всюди. Підтримуючи українську науку, ми також хочемо продемонструвати важливість науки нашим політикам. Не випадково в Україні руйнується багато наукових установ. Це робиться навмисне, бо наука має вирішальне

значення для процвітання країни. Ми хочемо допомогти, тому що сильна і демократична Україна – в інтересах Польщі». Є. Душинський також наголосив, що більшість українських науковців залишаються на Батьківщині й потребують довгострокової підтримки з боку міжнародної спільноти.

«Для України вкрай важливо виграти цю війну, щоб показати світові, що демократія сильна, – наголошує він. – Наука процвітає, коли вона вільна, коли політики не вирішують, яку галузь чи тему мають досліджувати вчені. Отже, в певному сенсі свобода є сутністю науки, а свобода – сутністю демократії. Наука має вирішальне значення для добробуту країни. Вона формує людей, які розуміють світ, мислять на довшу перспективу, ніж до наступних виборів, розуміють дуже складні механізми на кшталт зміни клімату і її наслідків, а також усвідомлюють ціну, яку ми заплатимо, якщо не діятимемо разом» **(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 15.07).**

Нагороди і відзнаки

Найвищу математичну нагороду – Медаль Філдса – отримала українка М. В'язовська.

На церемонії Міжнародного математичного союзу в Гельсінкі (Фінляндія) 5 липня було оголошено чотирьох цьогорічних лауреатів найпрестижнішої математичної нагороди – Медалі Філдса (у математичному світі вважається аналогом Нобелівської премії). Серед них – українська математик М. В'язовська, доктор природничих наук, завідувач кафедри теорії чисел Федеральної політехнічної школи Лозанни (Швейцарія), яка здобула ступінь кандидата фізико-математичних наук в Інституті математики НАН України.

Медаль Філдса присуджується як визнання видатних математичних досягнень за поточну роботу й за перспективи майбутніх досягнень (медалі та грошові призи для лауреатів фінансуються фондом, заснованим канадським математиком Д. Ч. Філдсом (1863–1932) в Університеті Торонто). Її отримав, зокрема, і член-кореспондент НАН України В. Дрінфельд у 1990 р.

М. В'язовській цю нагороду присуджено за розв'язок задачі про пакування куль у восьмивимірному просторі та її внесок у математику. До речі, М. В'язовська – друга жінка-лауреат за 87-річну історію присудження Медалі Філдса.

Суть і значення цього наукового результату пояснювала у своїй статті для видання «Дзеркало тижня» старший науковий співробітник Інституту математики НАН України кандидат фізико-математичних наук І. Єгорченко. Про відзначене Медаллю Філдса досягнення, а також про своє життя й роботу М. В'язовська розповіла в інтерв'ю інтернет-виданню «Наука.ua».

Як зауважила лауреатка, «Науково-технічний прогрес, який дає нам стільки всього гарного і так покращує наше життя, – це дуже довгий процес.

Сьогодні математики впливають на фізиків і інженерів, а ті так само змінюють життя навколо математиків, змушуючи нас по-іншому думати, спостерігати якісь явища, які людина у XIX столітті просто не могла спостерігати. Можливо, математики у XIX столітті і були розумніші за сучасних, але багатьох речей просто не було. Натомість вони вже є навколо нас. І, пропускаючи крізь цей досвід математику, яка була придумана ще сто років тому, ми змінюємо світ. А потім цей світ змінить нас. Так і відбувається той самий науково-технічний прогрес», – зазначає вчена.

У коментарях «Голосу Америки» вона також поділилася своїми переживаннями через війну на Батьківщині: «Мої батьки та сестри живуть у Києві. Я також виросла і до 20 років жила в Україні. Україна – моя рідна країна. І, звісно, дуже важко дивитись, як її руйнують, скільки життів втрачено. Як і багато українців ми думаємо про те, як допомогти нашій країні, нашому народові. Придумати різні практичні шляхи, як боротися з цією катастрофою і трагедією. Ця війна, певно, довго триватиме. У будь-якому разі, нам іще довго доведеться давати раду наслідкам. Мені сумно, я пригнічена цими подіями. Але намагаюся знайти якусь мотивацію працювати, робити все, що в моїх силах, бути настільки корисною, наскільки можу».

Більше про українського математика читайте в публікаціях видань «The Guardian» і «Quanta Magazine» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.07).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

М. Закіров, зав. відділу НБУВ

С. Закірова, зав. відділу НБУВ

Аналіз інформаційної безпеки особистості в контексті застосування новітніх технологій збору і обробки інформації

Інформаційна безпека особистості набуває великого суспільно-політичного значення в умовах активного використання комунікаційних технологій у соціально-політичній конкуренції і геополітичному протистоянні. У статті проведено аналіз стану інформаційної безпеки особистості в контексті розроблення і застосування новітніх інструментів збору, аналізу та використання особистої інформації користувачів. Визначено характеристики явища безпеки інформації і виявлені особливості інформаційної безпеки особистості. Простежено вплив новітніх інформаційних технологій на індивідуальний простір і конфіденційність особистого життя людини.

Ключові слова: дилема інформаційної безпеки, особистий простір, маніпуляція, інформаційне суспільство, особистість

Актуальність. Розвиток інформаційних технологій, що набув вибухового характеру на зламі тисячоліть, сприяв перетворенню еволюції інформаційного простору в одну з ключових складових процесу глобалізації. У нових реаліях рівень інформатизації стає визначальним фактором суспільно-політичного та економічного розвитку, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність держав і забезпечує технологічний прогрес. Глобалізація інформаційного простору внаслідок розвитку мережевих технологій поряд з безсумнівно позитивним впливом має і негативні наслідки, зокрема зростання можливостей маніпулятивного впливу на суспільну свідомість. Небезпека таких явищ суттєво підсилюється можливостями дистанційного скоєння протиправних дій, через що маніпулятори фізично можуть знаходитися далеко від особи, проти якої спрямовані їхні дії. Відтак питання захисту даних особистості є вкрай важливим як на національному, так і на глобальному рівнях. З огляду на значне зростання потужності інформаційних технологій, масштабне розширення й інтернаціоналізацію аудиторії різноманітних мережевих ресурсів, удосконалення методики адресного розповсюдження цілеспрямованого, маніпулятивного і деструктивного контенту особливої актуальності набуває проблема інформаційної безпеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукове осмислення інформаційних процесів у контексті забезпечення безпеки держави і суспільства знаходиться в центрі дослідницького пошуку вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, праця експерта з кібершпіонажу Джорджтаунського університету Б. Б'юкенена присвячена висвітленню важливої проблеми міжнародних відносин, пов'язаної зі специфікою прояву феномену «дилеми безпеки» у сфері цифрових технологій [1]. Маніпулятивні форми переконання і особливості консенсуальних та пропагандистських типів організованої комунікації у сучасних ліберальних демократіях досліджують англійські вчені В. Бакір, Е. Херрінг та ін. [2]. Аналіз інформаційних загроз, пов'язаних з поширенням комунікації в соціальних мережах, і розгляд перспективних засобів протидії можливим загрозам деструктивних впливів на суспільну свідомість проводить у своїй роботі О. Михайлова [3]. Проблеми забезпечення особистих прав і свобод людини в умовах зростаючого впливу інтернет-технологій на політичні і соціально-економічні процеси досліджують М. Єнін і Г. Коржов [4]. Особливості захисту персональних даних особистості в умовах глобалізованого рівня комунікації аналізують В. Брижко, Ю. Муравська, М. Бем, С. Єсімов та ін. Разом з тим слід зауважити, що попри доволі плідну дослідницьку роботу науковців, активний розвиток інформаційних технологій, що суттєво розширює можливості людства, одночасно продукує все нові й нові можливості для організації деструктивних дій. Тому проблема безпеки продовжує залишатися одним з

найбільш перспективних напрямів наукового пошуку в інформаційній сфері. Зокрема, більшість фахівців у сфері комунікаційних технологій зосереджують увагу на дослідженнях проблем забезпечення загальної інформаційної безпеки або протидії злочинним діям у комп'ютерних мережах.

Метою статті є аналіз дилеми інформаційної безпеки особистості в контексті розробки і застосування новітніх інструментів збору, аналізу й використання особистої інформації користувачів. Для досягнення поставленої мети треба виконати такі завдання: окреслити сутність поняття «інформаційне суспільство», визначити характеристики явища безпеки інформації, виявити особливості інформаційної безпеки особистості, простежити вплив новітніх інформаційних технологій на індивідуальний простір і конфіденційність особистого життя людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукове осмислення процесів еволюції телекомунікаційних технологій, масової цифровізації та перетворення ІТ-індустрії у провідну галузь світової економіки спонукали дослідників до висновку щодо переходу людства на нову сходинку цивілізаційного розвитку, яка визначає інформаційні технології та інформацію в усіх її проявах як основний чинник суспільного розвитку. У підсумку теоретичних пошуків вчених багатьох країн світу у 60-х роках минулого століття викристалізувався термін «інформаційне суспільство».

На сьогодні вже розроблено чимало визначень поняття «інформаційне суспільство», що вирізняються між собою критеріями феномену, які той чи інший дослідник бере за основу аналізу. Враховуючи зазначену багатогранність проблеми, що виходить за межі нашої роботи, ми спиратимемося на одне з найбільш ґрунтовних і універсальних визначень, що було запропоновано українським дослідником В. Данілом: «Інформаційне суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, породженої вибуховим розвитком та конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій; – суспільство знань, тобто суспільство, у якому головною умовою добробуту кожної людини та кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню працювати з нею; інформація в такому суспільстві є найважливішим соціальним і економічним ресурсом, основним джерелом продуктивності праці та влади, умовою добробуту людини і держави; – глобальне суспільство, у котрому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж; яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого – відкриває кожному співтовариству нові можливості для самоідентифікації інформаційне суспільство – це якісно новий етап соціотехнологічної еволюції суспільства, що формується в результаті довгострокових тенденцій попереднього соціально-економічного розвитку, який передбачає збільшення ролі інформації і знань, а також формування та споживання інформаційних ресурсів у всіх системах

життєдіяльності суспільства за допомогою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що існують у глобальних масштабах» [5, с. 22].

Визнання факту і теоретичне осмислення чергового якісного переходу в цивілізаційному розвитку людства, а також всебічний аналіз процесів формування нового суспільства виводить дослідників на виявлення вірогідних викликів і небезпек, що перебувають у діалектичному зв'язку з новими можливостями, які людство отримує внаслідок становлення інформаційного суспільства. Історичний досвід показує, що кожний технологічний прорив потребував суттєвого перегляду підходів до безпеки, нейтралізації негативних наслідків, що супроводжують забезпечення й застосування нових технологій.

Становлення інформаційного суспільства суттєво актуалізувало явище «інформаційної безпеки», оскільки в нових умовах саме інформація в усіх її видах і проявах стає основою ефективного економічного і соціально-політичного розвитку, але водночас пропорційно зростають і деструктивні можливості використання інформації.

Світовою наукою вже накопичений значний масив теоретичних знань щодо визначення поняття «інформаційна безпека», що розрізняються між собою галузевими підходами, критеріями аналізу тощо. Зокрема, українські дослідники І. Дятлова, П. Квіткін і Л. Петрова зазначають, що з початку становлення наукового осмислення проблеми в працях як вітчизняних, так і закордонних дослідників спостерігалось ототожнення понять «інформаційна безпека» і «безпека інформації». Разом з тим, зазначають згадані науковці, більшість дослідників розмежовує поняття «інформаційна безпека» і «безпека інформації», наголошуючи на тому, що при визначенні безпеки інформації об'єктом виступає власне інформація, а інформаційної безпеки – безпека як частина цілого. Наприклад, О. Дзьобань і В. Пилипчук визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз, що забезпечує їхній сталий розвиток [6, с. 49].

У свою чергу зауважимо, що явище «інформаційна безпека особистості», з огляду на особливість об'єкта, має два взаємопов'язані і взаємозалежні аспекти. Перший аспект – це технологічна безпека, яку можна представити через визначення, що подає українська дослідниця Ю. Муравська, – інформаційна безпека це стан, вільний від загроз, що сприймаються в основному як надання інформації стороннім особам; шпигунство; саботаж та диверсійні заходи. «Інформаційна безпека являє собою також будь-яку дію, систему або метод, які спрямовані на захист інформаційних ресурсів, що передаються, зберігаються в пам'яті комп'ютерів і телекомунікаційних мереж. Інформаційна безпека – це не тільки захист від несанкціонованого доступу, крадіжки даних або їх знищення. Варто її розуміти набагато ширше. Інформаційна безпека розуміється як компонент фізичної, особисто-організаційної та ІТ-безпеки господарюючого суб'єкта чи інституції» [7, с. 291].

Другий – гуманітарний або психологічний аспект інформаційної безпеки можна розглядати у формулюваннях, що подаються в праці І. Кукіна, – «інформаційна безпека особистості ... визначає захищеність людини від деструктивних інформаційних впливів, що призводять до неадекватного сприйняття дійсності. Внесення деструктивних змін у свідомість особистості може здійснюватися цілеспрямованим застосуванням інформаційних технологій. Їх негативними наслідками можуть бути руйнування цілісності особистості, системи її відносин з іншими людьми та державою» [8, с. 86].

Отже, перший аспект безпосередньо пов'язаний із сучасним рівнем технічного розвитку і передбачає захист особистого простору, конфіденційності інформації людини шляхом розробки й застосування технологічних інструментів, що мають захищати безпосередньо особисті пристрої зберігання даних і обміну інформацією та включати також системи безпеки глобальних комунікаційних мереж.

На відміну від першого аспекту проблеми інформаційної безпеки особистості, що здебільшого є похідним становлення інформаційного суспільства у наш час, другий аспект, який тісно пов'язаний з безпосереднім впливом на людську свідомість, сягає своїм корінням епохи античності. Вже тоді боротьба за ресурси й владу спонукала до винаходу і застосування все нових засобів, що мали забезпечити перевагу над противником, включно із психологічним впливом. Зокрема, С. Закірова зазначає: «Перші свідчення про проведення інформаційних операцій і дій, спрямованих на організацію інформаційного впливу на військових і цивільне населення, трапляються вже у роботах стародавніх авторів. Більшість із них вважали інформаційні дії під час проведення військових кампаній воєнними хитрощами. Однак, виходячи із завдань, які ставили перед собою полководці й стратеги минулого, за своєю суттю такі дії повністю відповідають сучасним поняттям інформаційних стратегій» [9, с. 30]. Психологічний аспект інформаційної безпеки передбачає цілеспрямовану підготовку людини до протидії інформаційним впливам, зокрема, визначення сталих світоглядних орієнтирів, розвиток критичного мислення, виховання активної громадянської позиції і культури комунікації тощо.

Проте, незважаючи на зазначене ще в давнину розуміння ролі інформаційних стратегій і відповідно спроби протидії, використання інформації як засобу боротьби і впливу на суспільство у подальшому лише удосконалювалося та розширювалося адекватно наявним можливостям і вимогам часу. Відповідно до історичної логіки розвиток інформаційних технологій у XXI ст. відкрив нові перспективи організації інформаційних операцій і очікувано вивів прийоми порушення інформаційної безпеки особистості на новий рівень.

Зокрема, через застосування різного роду специфічних мобільних додатків, на кшталт розробленого професором психології Кембриджського університету О. Коганом «This is your digital life» («Твоє цифрове життя»), істотно розширилися можливості контролю індивідуальної та суспільної

свідомості. За допомогою подібних програм створюються психологічні портрети користувачів соціальних мереж, а потім саме через ці мережі розповсюджується цілеспрямовано підготовлений контент, створений з урахуванням вже зібраних даних про політичні уподобання й ціннісні орієнтири певної цільової аудиторії. Більш докладно практика застосування зазначеної технології у політичній боротьбі досліджувалася в одній з наших попередніх праць [10, с. 166].

Широке поширення цифрових технологій перетворює інформацію на ефективний інструмент конкуренції в усіх без винятку сферах життєдіяльності суспільства й глобального світу. Рівень доступу до інформаційних технологій дедалі частіше відіграє провідну роль у забезпеченні як соціального успіху окремої людини в конкретному суспільстві, так і визначенні ваги окремих країн у глобальній економіці й політиці. Все більше дослідників виокремлюють проблему інформаційного розшарування суспільства та інформаційної нерівності людей у соціумі і держав у світі.

Поряд з цим наведений нами вище приклад використання соціальних мереж як інструменту маніпулювання свідомістю є яскравим проявом порушення принципу конфіденційності інформації й вторгнення в особисте життя людини. Завдяки створенню загальнодоступної глобальної мережі, яка стає основним інструментом обміну інформацією, людина суттєво розширює свої можливості, відкриває для себе світ, але разом з тим відкривається сама і як наслідок стає більш вразливою. Як бачимо, виникає своєрідна дилема, що певним чином пов'язана з «дилемою кібербезпеки», яку розглядає у своїй книзі американський дослідник Б. Б'юкенен. Зокрема, вчений зазначає: «Проблема безпеки стає найбільш серйозною, коли існує тісний зв'язок між збором розвідувальної інформації та атакою, як у випадку з кіберопераціями. Цей тісний зв'язок робить діяльність із збору даних більш небезпечною...» [1].

У процесі взаємодії й обміну інформацією у глобальній мережі дуже тонка межа між необхідним мінімумом інформації про особу, що забезпечує зручність спілкування, відбір цікавого конкретній людині контенту, і проникненням в її індивідуальний простір за межі допустимого. Проблема збереження цілісності зазначеної межі і є дилемою інформаційної безпеки особистості в інформаційному суспільстві. Як будь-яка дилема вона немає однозначного вирішення, оскільки будь-яка спроба її вирішення веде або до зменшення ефективності роботи в мережі, або відкриває можливості маніпуляції свідомістю за допомогою спеціальних програм створення й подання, на основі зібраної особистої інформації, відповідного цілеспрямованого контенту, що має викликати в людини бажану для ініціатора такої операції реакцію, а згодом і дію.

Одним з найбільш поширених і більш-менш безпечних прикладів вироблення цілеспрямованого контенту є таргетована реклама, яка включає декілька параметрів налаштувань, що дозволяють виокремити певні сегменти

цільової аудиторії. Зокрема, соціально-демографічні налаштування орієнтовані на національність, економічний статус, стать, вік, рівень освіти, рівень доходу, професійну діяльність та займану посаду, а психографічні налаштування засновані на способі життя споживача, його переконаннях, цінностях та інтересах [11, с. 111].

Зазначені параметри налаштування мають дещо відсторонений характер і окреслюють орієнтацію на такого собі середньостатистичного користувача, хоча врахування у налаштуваннях цінностей і думок вже передбачає певну індивідуалізацію, що, з огляду на необов'язковість згоди користувача на використання даних, вже можна розцінювати як атаку на особистий простір.

Зокрема, за даними представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері захисту персональних даних І. Берназюк у 2020 р. до Уповноваженого надійшло понад 2 тис. скарг громадян. Серед причин таких звернень значна частина стосувалися порушень незаконного поширення персональних даних через мережу Інтернет; неправомірного витребування згоди на обробку персональних даних у тих випадках, коли вона не потрібна; поширення персональної інформації в месенджерах і соціальних мережах; порушення під час впровадження електронних сервісів тощо [12].

Проте застосовуються і ще більш цілеспрямовані параметри налаштування, що передбачають активніше проникнення в особистий простір людини. Наприклад, таргетинг, орієнтований на аналіз поведінки користувача, та його різновид – ретаргетинг, які за допомогою спеціальних програм вивчають історію браузера, що зберігає відомості про покупки та інші недавні дії користувача на сайті, або геотаргетинг, коли використовуються дані зі спеціальних сервісів і програм та формуються карти пересувань користувачів і цілих груп населення. Слід підкреслити, що з метою виявлення цільової аудиторії відбувається «... фіксація щоденних маршрутів, адреси відвідуваних будівель, зупинок і інших відвідуваних точок» [11, с. 111]. Тобто в цих випадках мова вже може йти про дії, які відносно недавно однозначно кваліфікувалися як стеження і могли підпадати під правові санкції й більш того, у випадку застосування цих методів приватною особою, а не глобальними мережевими ресурсами, підпадають і тепер.

Разом з тим сьогодні у Європі відомі факти прямого притягнення до відповідальності великих гравців на ринку послуг за порушення у сфері захисту персональних даних. Наприклад, у 2020 р. шведський орган управління захисту даних (DPA) наклав штраф у розмірі 75 млн шведських крон (приблизно 7 млн євро) на Google як оператора пошукової системи за невиконання вимог GDPR («Регламенту в межах законодавства Європейського Союзу щодо захисту персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони», 2018 р.) щодо вилучення персональних даних через неточність або оскільки така

інформація була зайвою. У тому ж році італійський наглядовий орган наклав два штрафи в розмірі 8,5 млн та 3 млн євро на італійського постачальника електроенергії та газу Eni Gas e Luce (EGL). Перший – за те, що компанія незаконно обробляла особисті дані, здійснюючи маркетингові дзвінки особам, які відмовилися від отримання таких дзвінків. Другий – за те, що EGL уклала контракти з понад 7 тис. клієнтів без їх повідомлення [13].

До певної міри ситуація ускладнюється тим, що людина реєструється на сайті добровільно і так само добровільно розміщує про себе багато інформації, але, як правило, згоду на збір особистої інформації, а тим більше на її подальше використання в користувача не запитують. Більш того, різноманітні мережеві ресурси використовують спеціальні файли cookies, які полегшують користування сайтом, але одночасно збирають особисту інформацію користувача. У контексті використання електронних систем конфіденційність користувача і автономність його даних зменшується, оскільки під час реєстрації він змушений йти вздовж лінії, визначеної електронною системою. Це часто має негативний вплив, оскільки реєстрація або подальше використання даних не відповідає очікуванням про те, що є розумним [14, с. 94].

Отже, повертаючись до згаданої вище «дилеми кібербезпеки», виробники реклами збирають «розвідувальну інформацію» за допомогою вивчення людини, її особистого життя, уподобань і орієнтирів шляхом моніторингу соціальних мереж. Причому слід наголосити, що оскільки, за слушною думкою Б. Б'юкенена, між збором інформації й атакою існує тісний зв'язок, цілком імовірно, що збирач «розвідувальної інформації» в намаганні створити найбільш повну картину дуже легко, і навіть непомітно для себе перейде в атаку, грубо порушуючи і конфіденційність інформації, і межі особистого життя людини, вирішуючи дилему безпеки особистості на користь проникнення за грань допустимого.

Особливу суспільно-політичну небезпеку такі дії мають у випадку використання зазначеної методики в політичній боротьбі. Зокрема, свого часу було встановлено, що фейсбук не тільки збирав інформацію про своїх користувачів, аналізував їхні повідомлення, зв'язки, але й купував додаткову інформацію в різних брокерів даних. У фейсбуці подібні дії виправдовували тим, що за допомогою аналізу персональної інформації клієнтів вони «показують більш релевантну рекламу». Саме ці дані, зібрані за допомогою згаданого вище додатку «This is your digital life», були передані Cambridge Analytica і Strategic Communication Laboratories і згодом були використані під час виборчої кампанії президента США Д. Трампа й Брекзит-кампанії [15].

Завдяки застосуванню таких методик політичні актори отримують можливість вироблення специфічної політичної реклами та агітаційних матеріалів із використанням відповідних параметрів налаштування, що орієнтовані на конкретні цільові аудиторії. Таким чином, єдиний інформаційний простір розбивається на окремі сегменти, у яких політична сила використовує різні прийоми й матеріали, пропонуючи кожній групі

виборців максимально прийнятний для неї набір лозунгів і обіцянок. У цьому випадку ми вже бачимо, що дилема безпеки вирішується на користь ескалації – збір інформації перетворюється на атаку, відбувається порушення кордонів особистої свободи, маніпуляція свідомістю людей з метою досягнення політичних цілей.

Особливу небезпеку застосування маніпулятивних технологій набуває в умовах гібридних і відкритих військових конфліктів. Основним завданням маніпуляторів є внесення «сенсаційної» інформації в середовище користувачів соціальних мереж з метою подальшої трансляції ними цієї інформації серед своїх друзів. У соціальних мережах широко використовують і прийом соціального доказу, розрахований на використання групового інстинкту «масової людини», яка переймає нав'язану їй ілюзорну поведінку більшості. Спрацьовує так званий «ефект натовпу» – «як більшість, так і я» [16, с. 37]. Отже, маніпулятори в першу чергу орієнтуються на первинні інстинкти людей: цікавість до нового, прагнення до успіху, почуття єдності з іншими тощо. Отже, одним із головних інструментів протидії маніпулятивним впливам є критичне мислення користувачів соціальних мереж, здатність до самостійної оцінки отриманої інформації і усвідомлена громадянська позиція. Не менш важливим шляхом поліпшення інформаційної безпеки особистості виступає підвищення загального рівня правової культури громадян у сфері інтернет-комунікації, відповідального ставлення до персональних даних і системи їх захисту.

Висновки. Наукове осмислення корінних і всеосяжних суспільно-економічних змін, що відбулися в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. під впливом стрімкого розвитку телекомунікаційних технологій і масової цифровізації усіх сфер діяльності людства, зумовило виникнення поняття «інформаційне суспільство», що характеризує нову якісну ступінь цивілізаційного розвитку. Суттєве розширення комунікаційних можливостей, які надають сучасні інформаційні технології, поряд із значним позитивним ефектом, супроводжується зростанням небезпеки здавна використовуваних і добре відомих методів деструктивного використання інформації і винайдення й застосування новітніх, ще більш дієвих засобів впливу на свідомість і порушення конфіденційності інформації. Залучення соціальних мереж, озброєних потужними інструментами збору й аналізу великих обсягів інформації, у політичне і соціально-економічне життя зумовило виникнення дилеми інформаційної безпеки особистості як форми рівноваги між необхідним доступом до особистої інформації і порушенням конфіденційності. Проблема забезпечення інформаційної безпеки особистості поряд із захистом приватних інтересів людини має велике суспільно-політичне значення, оскільки вдосконалення й застосування методів різного роду маніпулятивних впливів активно використовується як у політичному житті окремих країн, так і в міждержавному, і навіть геополітичному протистоянні. З огляду на зазначене, актуальним є дослідження теоретичних підвалин створення ефективної моделі

інформаційної безпеки особистості, що враховуватиме перспективні напрями розвитку комунікаційних технологій.

Список бібліографічних посилань

1. Buchanan B. (2017). *The Cybersecurity Dilemma: Hacking, Trust and Fear Between Nations*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190665012.001.0001>.
2. Bakir V., Herring E., Miller D., & Robinson P. (2019). Organized Persuasive Communication: A new conceptual framework for research on public relations, propaganda and promotional culture. *Critical Sociology*, 45(3), 311–328. <https://doi.org/10.1177/0896920518764586>.
3. Михайлова О. Соціальні мережі як чинник змін політичних практик в Україні: ризики і перспективи. *Стратегічна панорама*. № 1–2. С. 93–99. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2019.09>.
4. Єнін М., Коржов Г. Мережева комунікація: ризики та перспективи (на основі соціологічних опитувань громадської думки в країнах Євросоюзу). *Вісн. НТТУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. № 1 (49). 2021. С. 22–20. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1\(49\).232789](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.1(49).232789).
5. Даніл'ян В. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз). Харків, 2008. 184 с.
6. Квіткін П., Дятлова І., Петрова Л. Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. *Вісн. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого*. 2021. № 4 (51). С. 46–62. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.51.241998>.
7. Муравська Ю. Інформаційна безпека суспільства: концептуальний аналіз. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 289–294.
8. Кукін І. Рівні інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави. *Вчені зап. ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Т. 30 (69). № 5. 2019. С. 85–90. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15>.
9. Закірова С. Полемологічні виміри інформаційних стратегій минулого. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 21–33. <https://doi.org/10.15407/np.49.021>.
10. Закіров М., Закірова С. Мережева політична взаємодія в структурі соціальних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 163–175. <https://doi.org/10.15407/np.57.163>.
11. Євсейцева О., Меркулова Д. Таргетинг – цілеспрямований вплив на споживача. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 107–113. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.3.107>.
12. Посилення законодавчого забезпечення захисту персональних даних в Україні обговорено під час круглого столу у Верховній Раді. *Верховна Рада України*. 1.04.2021. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/205937.html.

13. Матола В. «Баги» державних реєстрів, або як захистити персональні дані. *LB.ua*. 19 трав. 2020. URL: https://lb.ua/pravo/2020/05/19/457892_bagi_derzhavnih_reiestriv_abo_yak.html.

14. Гуйван П. Юридичне регулювання електронної обробки персональних даних. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. С. 92–96.

15. Фейсбук збирає усі дані про дзвінки та смс користувачів свого мобільного додатку. *Ракурс.UA*. 26 берез. 2018. URL: <https://racurs.ua/ua/n102739-feysbuk-zbyraie-usi-dani-pro-dzvinky-ta-sms-korystuvachiv-svogo-mobilnogo-dodatku.html>.

16. Шемаєв В., Присяжнюк М., Онофрійчук А. Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 36–39. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-36-39>.